POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU. BROJ DIN 10

HRVATSKA PROSVJETA

GODINA XX

BR. 10

HRVATSKA PROSVJETA
GOD. XX. ZAGREB, PROSINAC 1933. BROJ 10

ANTE JAKŠIĆ:

BOŽIĆNA VEČER

Lepršaju ptice bijele . . .

Iz polja ulazi suton i rukom prozirnom svija
Bijele zidove kuća i u dvor šapatom svrne,
Pred crkvom upali svijetlo,
Raspusti po selu mome
Sve sjeni tanke i
Crne!

U sobi božićno drvce radošću djece se smije,
Valovi svijetla moje dodiruju vesele oči,
Anđeli papirni, Bog zna čega me sjećaju, dok se
Tišina večeri ove
Ko zaborav na dušu
Toči . . .

Majka je sjela uz mene i pjeva božićne pjesme
Velikim poštovanjem još kao nekada prije:
U očima njenima gore moje netaknute sanje,
U glasu njenu se jošte.
Zaboravljena molitva moja
Ko spomen na djetinjstvo moje
U velu brižnosti krije . . .

Noćas će rodit se Isus ko malo ljubazno dijete,
Koje i mene mnogo dubokom ljubavlju voli —
A ja sam bježao od Njeg i nisam posvema znao
Koliko Njega moje
Bježanje
Tišti i boli!

Majka je pričala nekad u ovu večer o Njemu:
On ima ruke plave i meke kao i svila,
On ima srce dobro i tako ljubazne kose,
Njegove misli sjetne kroz ove doline tmina
Za dušu moju neba okrajak
Ljubavlju prose.

I nekad kao dijete ja sam se radovo Njemu,
Jer mi je donio uvijek kolača i bonbona,
U životu poslije drugi naučili mene su ljudi
Da slušam umjesto Njega
Drske fokstrote, valcer
I glasove
Gramofona! . . .

I sad dok večer širom u naše oči ulazi,
U mome se srcu nešto davno zamrlo budi:
Kada sam od Njega bježo, ja nisam našao mira,
I mene nikada nisu
Površnim frazama svojim
Zadovoljit mogli ljudi . . .

Ja sam pošao svijetom od svoje sirote kuće
Da nađem malo srca i malo iskrenih ljudi . . .
Možda se vraćam k Njemu onom dubokom nadom
Što sam rođenja mnoga Njegova provesti znao
Na kiši i na
Studi!

Nekom su cvjetale grane, ptice pjevale rado,
Sunce se smiješilo često sa neba vedra i plava,
Dok sam ja lutao gradom i nujno šuteći strado,
I dušu tješio da se
Drži,
Ne očajava! . . .

U ovu večer sam došo u svoje ubogo selo,
U srcu plamen skromno budi se, tinja i diže —
Sada sam došao da Ga dočekam kao nekad,
Jer sam mu stradanjem svojim
Miliji, vjerniji,
Bliže!

Ovdje me sjeća na Njega prosta slama,
Majčine vesele oči što sam joj došao kući,
Na stolu orasi stoje, tanjur žitom se bijeli,
Puše se kolači meki, ukusni
Željni i vrući . . .

I kada duboko u noć zazvone seoska zvona,
On će se roditi tada . . . i ja ću radosno poći
U crkvu malenu kamo idu mi i seljaci,
Da se i meni rodi kao što djeci se rađa,
I da od mene svijet što ovdje puzi po kalu
Ko tešku napast
Odbaci!

I sklapam umorne ruke i svijam zamornu glavu,
Dok majka pjeva —: »On će rodit se sada u noći« . . .
Ah, ja ću prezreti niskost svijeta i kal života
I kao odano dijete
U susret Njemu ću
Poći!

AUGUST GYARMATY:

PIRATSKE PJESME

I

Gusari, hrabri nitkovi pučina beskrajno plavi,
Zločinstvom snažni heroji obvijeni tajnom vremena,
Junaci legenda drevni na stvarnosti i na javi,
Kojima nisu grijesi ni zlo, ni teška bremena.

Što grubošću prezrenja i ciničkim smijehom na usni
Pratite čežnju vrline i snove srca vrela,
Bezmjerno okrutni, drski i bezgranično gnjusni,
Stvarate instinktom smjelim nadčovječanska načela.

Stihije silnih želja draže vam snagu njedra,
Raspinju opasna htijenja: sve bez milosti strti,
Gusari, slavni nitkovi, one razapinju jedra
I meću na palubu vašu piratsku zastavu smrti.

Okrutni moreplovci neslomljive gigantske volje,
Hladni spram simbola crnog jezive mrtvačke glave,
Dali vam lupeško srce može da zakuca bolje?
Dali vas bar jednom dirne pogled na pučine plave?

Gusari, koje nježnost ni samilost ne može da gane,
Što prezrijeste sažaljenja ljudi i utjehe nebeskog svoda,
Dali se dogodilo da suza iznenada vam kane
Kad spazite čednu ljepotu med robljem gusarskog broda?

BOŽIĆNI POZIV

O dođi, razgrni skriven žar,
Svud inje je u grudima,
I sve je led i mrtva stvar,
Kad nisi Ti med ljudima.

Težinom patnja tišti noć
I željom razbludnih smjehova,
Caruje svijetom tamna noć
Besramno razvratnih grjehova.

Nepažnjom tone sveti plam,
Pokriven vihorom snjegova,
Mišljenje vlada: da je sram
Bit borac časnih stjegova.

Dušmanski bdije ovaj crn
Srcem i našim maštama,
Neznani sijač drač i trn
Posija cvjetnim baštama.

Sumnja nam čvrsto drži skut,
Nanosi bolna stradanja,
Nestaju snage za nov put,
Pod teretom mrtvih nadanja.

Laž sreće dijeli nemir i plač,
Zaklanja svodove zvjezdane,
Donesi istine plameni mač,
Da spriječi pad u bezdane.

O dođi, razgrni skriven žar,
Svud inje je u grudima,
I sve je led i mrtva stvar,
Kad nisi Ti med ljudima!

IVAN JAMBREC:

DRAGUTINU M. DOMJANIĆU

Varaždin, 14. lipnja 1933.

Vsaka roža zlata — vsaki cvet črleni
kaj na Tvojem grobu vene i zdihavle.
Suzica je jena, jena kap vu morju
vekivečnog Bola, kaj ga život davle.

V kojem vse tak črno, hlepno i krvavo
kak ciklame Tvoje drobne i dišeče.
Bil jen dober čovek — vre ga denes nije.
Bil jen zlati pesnik — Život dale teče.

Nezna on za boli, nezna on za suze
trdi je kak kamen živec zemlje črne.
Gorela je sveća — zgasnula se sveća
Jeno drago telo v zemljicu se vrne.

Plakale su rože, plakalo je nebo
susedovo dete plakalo takaj.
Tvoji slatki Kipci zmirom buju z nami
v njimi Tvoja duša — dobri, dragi Kaj.

JERONIM KORNER:

LEGENDA O OVJEKOVEČENOM

Goruća želja: nauživi se ljepote mora u to ljetno vrijeme, gonila me da se zadržim u dalmatinskom gradu, ali jedan me važan posao silio da istog jutra produžim putovanje. Ipak, kad doznadoh na željezničkoj stanici da već u tri sata poslije podne odlazi jedan voz u pravcu mog daljeg puta, ja sam se zadržao.

Okrijepljen zajutarkom, požurio sam se k pristaništu. Bojao sam se, da mi ne izmakne lađa koja je skoro polazila kupalištu, udaljenom dvije milje od grada. (U samom gradu nema kupališta.) Tek sam stupio na parobrod, on se otisnuo od pristaništa. Mali brod uporno je plovio! Prema onom komadu zemlje, tako vedrom sa svojeg sirovo zeleng borika, iza kojeg se razastire blagi, blijedo plavi pokrov. Prema onom grumenu zemlje tako vedrom sa duboke plaveti koja ga opkoljava. More je tog jutra imalo toliko svježine. Ono se u svojoj neobičnoj živosti činilo budno sa milijunima očiju koje je lahor vajao. Baršunasta, osunčana, tamno plava površina mora pretvarala se uz brod njegovim kljunom u zelenu i glatku razinu obrubljenu pjenom. Oko nas krstare bijela jedra. Okreću se i kližu po moru. Sa takom lakoćom i slobodom, te se osjeća da ona toj plaveti pripadaju, da je to njihovo carstvo. Bezbroj utisakâ... koji se najzad prosuše po lako treperavoj površini malog, ograđenog pristaništa. Po njoj se, sjajnoj od sunca i plavoj ravnini, igraju, 'ko leptiri, nestašni i rasipni grumeni biserâ.

Ja na moru počivam i milujem svoje lice svježom vodom. Vedrom, — poput djetinjih, udobrovoljenih očiju. Ispružen ničice, zaklopljenih očiju, predajem se čarima mora, kao snu koji nam donosi odmor i u kojemu ima ponešto od realnosti. Kad sanjivo otvorim oči, moj san... pozlaćuju žute konture mozaika, što sneno trepere na dnu bistre vode. —

Vraćajući se s kupališta, privukao mi je pažnju na brodu jedan čovjek opaljen suncem, obrastao gustom, crnom bradom i sav u traljama. On je svakako bio jedan neobičan putnik na lađi, koja je sva vrvjela od čistih i ukusnih, jasnih, ženskih haljina i lakih, korektnih gospodskih odijelâ. Izvukao je iz prsnog džepa neki omot. Bio je to duhan sa nekoliko čvrsto zgužvanih listića duhanske hartije. Htio je da savije cigaretu, ali mu to nije polazilo za rukom, jer je njegov duhan bio suh, sitan prah. Ja sam imao pri sebi jednu ciglu cigaretu i dao mu je. Koliko se veselja odrazilo u njegovim očima. One su postale tako žmirkave, te je izgledalo da se u sebe sakrivaju, a njegovi su prsti pohlepno opipavali cigaretu. Činilo se, da se čitavo njegovo biće zbilo u one usceptjele prste i žmirkave oči, te joj se smije iz njih. Budio se u meni interes: »Tko je on?« jer na mene nije pravio dojam siromaha, kojemu je siromaština jedino zanimanje. Ali ga nisam za to zapitao. Ne bijah sklon da vjerujem u istinitost odgovora koji bi mi dao. A što se krilo iza tih očiju, koje su nakon smijeha poprimile svoju ponovnu, tupu bezizražajnost, nisam mogao proniknuti. I gledajući ga tako kao neki predmet bez života, jedino što je ispunjalo moju dušu, bilo je zadovoljstvo koje izvire iz najmanje usluge iskreno učinjene

našem bližnjemu. Ima u tome nešto majčinski nesebično i majčinski radosno. Ovo zadovoljstvo stapalo se s težnjom potpunog oslobođenja od samog sebe, da dobijete istinitog sebe..., s težnjom da se uzdignete iznad materije i da uronite u blistave sfere duha, t. j. u one časove, kad je tako malo potrebno tijelu..., zasićenu gledanjem bogatstva duše i uljuljanu u mir njezinom svetom, blagom pjesmom...

Međutim prenuo sam se... Na kamenom rtu koji se pred nama odjednom zabijelio, neodlučno se sakrivala iza prorijetkih granâ prekrasna, plava vila. S estetskim užitkom ja sam promatrao njene profinjene konture što su provirivale kroz arabeske grana, ali ubrzo se moj interes za njenu krasotu izgubio, kad se kroz grane pokazalo njeno ime (u potpunoj goloti, ispisano bijelim slovima): »Moj mir«. Namah sam se sjetio one čežnje Šopenhauerove, koja je provijavala kroz cio njegov život, čežnje za *mirom* monaha na obalama Gangesa, opomenuo sam se čuvenih riječi onog sveca: »O, beata solitudo, o, sola solitudo!...« Zanimalo me: »Tko tu boravi?« Ja sam odmah nagađao, da tu stanuje neki čovjek koji se povukao iz života, iz njegove vreve, taštog nadmetanja, iz jurnjave u borbi za nasušni opstanak, iz kruga laži i neukusne ambicije i predočio sam sebi kako taj čovjek mora biti sretan, živući u toj osami. I zapitao sam u svom zainteresovanju susjeda s lijeva, čovjeka visoka, pametna čela i sjetnih, osjećajnih crnih očiju: »Čije je to boravište?« Međutim, moj suputnik razočarao je moju maštu koja je sklona da stvara slike prema našim čuvstvima a ne prema mislima...

— To je vila nekog gimnazijskog nastavnika, koji tu samo ljetuje, odgovori on, akcentirajući zadnje riječi, očito sluteći moja nagađanja po tajanstvenosti, kojom je odisalo čitavo moje pitanje.

Ali kad je vidio toliko razočaranje koje se na meni odrazilo, njegovo je lice izgubilo oštrinu koju su mu podale akcentirane riječi i poprimilo je neku blagost koja se zna katkada pokazati u očima i u razvučenim u smiješak usnama dobroćudnih ljudi. I on je dobroćudnom radošću započeo da mi priča nešto o čemu je, vidjelo se, bio uvjeren da će zanimati moju maštu, a što je bilo u vezi baš s tim rtom na kojem je stajala plava vila.

— Vidite, još krajem devetnaestog vijeka tu se uzdizao golem samostan, pokaže on prema rtu. To je bilo boravište ljudi, koji su potpuno raskinuli svaku vezu sa svijetom i tu se predali posvema razmišljanju o vječnim istinama u dubokoj šutnji koju nitko od njih nije smio narušiti ni jednom riječju. Hranili su se ribom koju su tu lovili i usjevima svojih njiva koje su tu s teškom mukom uzorali.

Jedan od najvećih dalmatinskih pjesnika XVIII. vijeka, raskalašeno je živio u svojoj ranoj mladosti, a zatim se izgubio iz života, otišao baš u taj samostan gdje je i umro. Zašto su ga privukli ta samoća i mir? Možda biste vi sudili da se zasitio života ili da je htio tu okajati grijehe svoje prve mladosti? Ne, ni jedno ni drugo nije bilo uzrokom što se on povukao na to mjesto, otkinuto od svijeta. Kao svi pjesnnici bio je i on tašt, samo što njegovu taštinu nije mogla zadovoljiti slava ovog svijeta. Život je kratak, stoga je njemu slava za života bila nešto tako neznatno. »Biti veličan poslije smrti, zar to isto nije maleno kad slava umire s ljudima?« pitao se

on, budući da je bio u suštini kršćanin, te je vjerovao u prolaznost svega zemaljskoga. I u želji da se ovjekovječi, htio je da bude slavljen u nadzemaljskom svijetu, tamo gdje po njegovoj dubokoj vjeri nije bilo prolaznosti.

On je htio da spjeva pjesmu Vječitome, veliku pjesmu, tako lijepu, da se njom diči Njegovo Veličanstvo kroz vječnost, kao što se diči anđelima, da ona bude hvalospjev Njemu vječit i uzvišen, poput svetog tamjana što se izdiže iz žrtvenika Ljubavi Njegovih ugodnika i okružuje svojim miomirisom Njegovo prijestolje.

Bio je spreman da čitav svoj vijek posveti radu na toj pjesmi i da upotrebi svoj talenat za nju u cijeloj punoći, da crpe obim rukama iz njegove riznice, koja je bila tako bogato obdarena. Njegov je rad zahtijevao savršeni mir i samotno mjesto, odvojeno od svijeta, odvojeno od svega što bi mu moglo rušiti svetu sabranost vršenja tako uzvišenog djela... Svojeg rada smatrao je dostojnim samostan na čijem mjestu danas stoji plava vila. I uronuo je u njegovu samoću, i otišao je tamo gdje se mir skamenio. — Ali ubrzo je vidio da su tišina i samoća tek vanjski uslovi njegova stvaranja. Ono glavno što bijaše nužno pored talenta: veza s Onim Bićem koje je htio proslaviti u svojoj umjetnini, toga nije imao. Njegova je duša nosila žig materije i sva je njome odisala, a Bog je duh!... Dakle moralo se odreći sebe, oteti se najneznatnijem atomu materije, da bi se mogla bar donekle osjetiti ona veličina i bogatstvo Čistog Duha! A budući da je on, kako maločas spomenuh, bio u dubini duše kršćanin, smatrao je da jedina istinska veza koja bi mogla da ga spaja s Apsolutom, jest život u suglasju s načelima kršćanske etike. Ali vratiti se kršćanskoj etici iz tašte jedne pobude, kosilo se to s principima te etike, što je on dobro proniknuo. Dakle, on nije mogao napisati pjesmu Vječitome, nije mogao napisati pjesmu koja bi bila vječna. On se nije dao obmanjivati samome sebi i bio je bistro uvjeren da je veće vrijednosti čovječja duša nego jedna pjesma. To uvjerenje potaklo ga je na razmišljanje: »Zašto je njegov život tekao čak i bez misli na tu vrijednost duše?« Čitav je njegov život iskrsnuo tada pred njim, njegov život pun promjenâ i nesmirenjâ, protkan nezadovoljstvom zbog prolazne slave i rastrovanim živcima koji su se opajali blještavim blatom... »I došao je tu da ostvari svoju težnju za beskonačnom slavom...« »Najprije tražite kraljevstvo nebesko, a sve će vam drugo biti dodano«, sjetio se on svetih riječi iz Evanđelja u miru što ga je prisiljavao na duboku sabranost. I pošao je jednog dana k oltaru Raspetoga, da Mu iznese svoju dušu, da kod Onoga koji je mnogo patio, traži pravu sreću... I tada, gledajući kip Krista raspetoga, punog ranâ, on se sjetio one svete nauke koju mu je mati ucjepljivala u srce, sjetio se i njenih suzâ koje je brisala Ruka Boga-Patnika... I srce je njegovo gorko zaplakalo zbog svih trenutakâ koji su bili tako daleki od dobrih molitava izmoljenih s majkom, koji bijahu daleki od onih nedužno sklopljenih ruku i od onog djetinjskog izraza lica, pobožnog, nevinovg, tako nevinog da je bio u stanju pobuditi sažaljenje.

Oh, zašto su ti trenuci bili tuđi onim danima, kad je život bio tako bezazlen a tako miran i radostan? Velika je bila bol zbog nekadašnje ne-

zahvalnosti prema Onome koji mu je kao dobar otac želio pravu sreću i mir, a koji je žrtvovao Sebe iz ljubavi prema njemu. Tada je iz njegova srca potekla pjesma pokajnica! To je bila najveća njegova pjesma. Najsnažnija, najtoplija! Ona je imala toliko snage da su se njene riječi urezale u kamenu ploču na koju su padale suze, jer on se smatrao u svom pokajanju nedostojnim da gleda Raspetoga... A zadnji stih te pjesme, u njegovu beskonačnu bolu, bio je zadnji otkucaj njegova srca... To se zbivalo u noćnoj osami, pošto su monasi izmolili posljednju molitvu dana. A kad je, narednog jutra, došao u crkvu sakristan da je uređuje, preplašio se tijela koje se nije pomaknulo ni jačim dodirom njegove ruke i čije je lice bilo prevučeno blijedo žutom tkaninom smrti... Doveo je priora u crkvu; za njim su pohitali monasi. Pjesnikovo je tijelo svojim bokom ležalo na crkvenom podu, uspravna trupa, povijene glave, zgrčenih nogu. Nepomično, zdrvenjeno, sa licem samrtne žutoće, ono je pokrenulo pokorne usne monaha molitvom za pokojnike. U času opijela opazio je prior, koji je molio nad samom pokojnikovom glavom, riječi urezane u kamenu ploču. U prvi mah korakne put njih naglo, u želji da ih pročita, ali ustukne odmah natrag, sjetivši se svoje svete dužnosti u tom trenu, i nastavi molitvu. Po svršenoj molitvi približio se ploči i trudio se da sazna smisao njenih riječi, ali one se čvrsto nisu dale pročitati. Tu neobičnu pojavu opazili su i drugi samostanci. Ali i oni ih nisu mogli odgonetnuti. Jedan se od njih sjetio da je jučer zanemario molitvu, drugi da je osjetio, iako ne jaku, mržnju prema bližnjemu, treći, da u nemarnosti nije ispravio jednu svoju malu pogrešku. I tako su se svi opomenuli svojih prestupa. Prior se također dosjetio da kao grešan čovjek nije mogao da pročita uklesanih riječi. On je stoga naredio da se dovede pustinjak njihova reda koji je boravio odvojen od njih u srcu šume samostana i koji je strogo isposnički živio. Prior je zamolio pustinjaka da im on otkrije znak Božji. Ponizni se pustinjak ispričavao da on nije dostojan toga djela, te će i njegov trud biti uzaludan, jednako kao i njihov. Ipak je kasnije u svojoj poniznosti poslušao starješinu, pomolivši se prethodno Raspetome. Smirenom lakoćom, koja je izvirala iz čvrste njegove vjere, on je počeo čitati utisnute riječi u ploču. Pročitavši ih do kraja niz njegovo su lice potekle suze radosnice, jer je razumio, da je Božje Milosrđe primilo u svoje krilo grijesima izranjeno srce jednog Svojeg sina. Samostanci su također plakali, ali njihove suze bijahu suze pokore. Ta pjesma dala im je da osjete veličinu Božjeg Milosrđa, i u njihovu je srcu izazvala bol, zato što ih je to Božje Milosrđe smatralo nedostojnim svetih, pokajničkih riječi i zato što nisu imali većeg pouzdanja u Njega, kao što ga je imao onaj koji je te rječi izgovorio. Oni su plakali za svoje grijehe i za svoju malodušnost.

Prior je htio da se ta ploča ukloni s poda crkve..., te da se čuva u jednoj posebnoj škrinji od stakla na oltaru Raspetoga. Crkovnjak je imao da je izvadi iz poda. Nakon uzaludnog njegova truda, dosjetio se prior da će je jedino pokornik izvući. Pustinjak ju je izvukao, bez dlijeta, bez ikakva oruđa, prosto, sa svojim svetim prstima. Ali čim ju je podigao, ukazala su se dva anđela i uzela su je da je ponesu.

— Kamo nosite? — zapitao je isposnik anđele u svojoj prostodušnosti.

— To nosimo Bogu, odgovorili su anđeli. On hoće da ova pjesma bude uvijek uz Njega, pred Njegovim prijestoljem, kao što ljudi drže na stolu slike svojih milih. On hoće da se njom diči, jer to je pjesma najmilija Našemu Gospodinu. Mnogi su mu pjevali pjesme, ali ta pjesma je najljepša. Osim što je lijepa, ona je pjesma obraćenog grešnika, pokajnica.

Rekli su to anđeli, kao što govore djeca iz poslušnosti. I kad su završili, — iznijeli su ploču iz crkve. Pustinjak i samostanci sa čijih lica još nisu iščezle ukočene crte začuđenosti, vidjel su ih kroz crkvena vrata kako se uzdižu put neba.

*

Već smo se približavali pristaništu. Mnogi su putnici poustajali s klupâ na palubi i spremali se za iskrcavanje. Moj suputnik na lijevo gledao mu je ispitljivo, zato mu ja odmah priznadoh:

— Kako je divna vaša priča!

— Kako ste vi mogli sve u tančine da ispričate? zapitah u čuđenju. Sigurno ima tu nešto i vaše!

— Taj događaj zabilježen je u kronici samostana u kojem se zbio. Sada se ta kronika čuva u arhivu jednog od manastirâ ovoga grada, rekao je on sa smiješkom zadovoljstva...

— Ja sam vam vrlo zahvalan, srdačno mu se zahvalih.

On mi prijazno pruži ruku i nije zaboravio da mi se pretstavi. Zatim se izgubio u vrevi putnikâ koji su se kretali prema stepenicama za iskrcavanje.

Pod dojmom njegova pričanja izgubio sam svaki smisao za nepoetične i ukočene formalnosti, te mu nisam rekao svoje ime.

Stajao sam na palubi, nepomično, gledajući u onom pravcu u kojem je moga suputnika nestalo. Stajao sam u čuđenju. To je naličilo prenuću iz nekog divnog i čudnog sna. U tom čuđenju pratili su me i kasnije, u vozu, dugo, dugo: mutež sjete crnih očiju i bistrina čela mog suputnika, i naročiti čar njegove priče. Zatim, sjećao sam se najljepših momenata iz njegove priče, manje lijepih i konačno svih, polagano-nježno, kao kad se spominjemo nekog događaja nenadnog a velikog za nas, onda kad se budimo iz njegovog opojstva, da slažemo od njega dio po dio u naše srce zauvijek.

IVAN JAMBREC:

OTHAJAM

Na plećima kufrek
vu zapućku cvet.
Othajam Ti, duša,
v soldate sem zet.

Otavu dišeću
trnake i noći.
Čeg srce je puno
pozabit ni moći.

Naj nikaj se plakat
bum došel nazaj.
Pozabil ja ne bum
domaći svoj kraj.

A vu njem tak čudaj
kipčecov z kraja.
I rožah i senjah
z tvojega gaja.

TON SMERDEL:

BEZ RIJEČI

I.

Danas se je u duši Tadijinoj najednom sve poljuljalo i njegova savjest, kao uspavana radom u dnevnom životu, probudila se. Do sada spavala mu unutrašnjost, dok je prema vani, u svojim poslovima, ovaj trgovac uspijevao i pokazivao svu svoju sposobnost rada i, razumije se, sticanja. Kamogod je jutros okom krenuo, od svuda je na nj vrebala bol i samo bol. Stao je pred prozor i promatrao more u borbi valova, a u očima mu se mutilo. Ta borba vode i ona igra valova koji se kolju i prepleću ko klupka pomija, uznemirili su njegovo oko i on je sjeo. Padao mu pogled na sliku pokojne žene, a onda opet bol s trista uspomena u svom fluidnom toku zamrači novu sliku. Sklopi oči i uho počne da mu pruža nove slike. U olucima kaplje od jutrošnje kiše. Jesen je. Tok—tok — a u Tadijinoj duši zvoni: bol, bol. Ostane tako neko vrijeme, pa se prene i ode žurno na ulicu. Na ulici opet lica ljudi i djece, i on vidi samo bol. S jednog lica zgrabi posmijeh, s drugog nadu, s trećeg ljepotu i tako po redu, ali sve to pruža njemu osamljenom bol i samo bol. Pobjegne u svoju trgovinu, ali i tamo posao, borba, računi i trganje savjesti koja se podmuklo javlja, a onda osamljena bol, kaplje svoje kaplje pelina i posvuda mu isti pehar pruža. Sjedne i počne pregledati knjige. Tu su jedino brojke, brojke, a one odnose u ovom njegovom raspoloženju misli u prošlost samo zato, da bi se opet od nekuda iz prikrajka pokazala bol, blijeda bol. U svojoj ograđenoj sobi ipak je ustrajao. Čitajući neku privrednu novinu utonuo odjednom u burzanske izvještaje. Te brojke čiji je duh zlato, kao da su za čas izgurale njegovo raspoloženje. Ipak preko onih brojki kapne po koje sjećanje, pa opet utihne. Kapne još po koja kap, popusti oslabljena pažnja najprije bijelu brazdu osjećaja, a ona obijesna nabujaju u potok, u rijeku, te zapljuskuju u dnu duha Tadijina i stijene se brana tresu, drhću. Pukne malo na jednoj strani, onda na drugoj i bujna sjećanja ko nabujala rijeka previse ograde i brane. Sad već grmi u dubljini duha, u njemu sve zvoni od sjećanja i osjećaja, duh se ne brani i bol mu pruža prepuni pehar na prevrele usnice. Tresu se Tadijina široka ramena i on misli na prošlo . . .

Tadijin otac nije bio trgovac, bio je dobrostojeći posjednik. On, kad se je školovao i kad ga je pri završetku studija zatekao rat, nije više mislio da se posveti pravničkom zanimanju, jer je rat u njemu probudio, u obrnutom pravcu nego li kod oca, želju za sticanjem zemlje, sticanje novca. Vrijeme je bilo pogodno, ono mu je samo pružilo sredstva i Tadija, ko i ostali ratni trgovci, zanesen valom sticanja i gaženja svega onoga što je negda bilo plemenito u njegovoj duši, nije se ustezao ni pred čim. Boravak na frontu ogradio je čelikom njegovo srce, a borba o vlastitu kožu uzdigla je u njegovu duhu plamenu želju za moć i osvetu. Pređi njegovi možda su na isti način stekli zemlju i uzakonili svoje pravo običajima prošlih vremena, te i on kao posljednji izdanak starih pokoljenja, i nije mogao da bude drukčiji. Ta žeđa za vlašću i glad za novcem poveli su ga smjelo stazama borbe

i on je svojom sposobnošću gazio druge, otimao, ubijao duše i bogatio se iz dana u dan sve više. U prvo vrijeme, u danima smišljanja novog plana, javljao bi se po koji znak prijekora, ali je i to Tadija znao da uguši u tjelesnim uživanjima, i to mu je pozlaćivao novac; taj novac kopao je po njegovoj duši grobove u koje on po malo sahranio svu ljepotu svoje duše. Godine su prolazile. Novac se gomilao. Njegove šake, pune zlata, otvarale su i najutvrđenija vrata. Uspjeh je slavio Tadija na svakom koraku, njegove misli postale su brojke.

II.

Poslije ovog pijanstva uspjehâ Tadija se prenuo samo na nekoliko dana, kad je jednog proljeća na njegove čelične grudi pokucalo oko jedne djevojke. Ustavio se malo na svom putu, pokušao da digne oklop čelika sa svog srca, ali, kad ga je uklonio, ugledao je u tomu srcu blato i odmah je ogradio to svoje srce još debljim oklopom čelika. Ta nježna ruka kucala je na njegove grudi, ali one su samo muklo tutnjile i Stanka se pomirila sa svojim udesom. Znala je da je vara, ali je trpjela zbog djeteta koje je rodila. Bilo je to muško dijete komu ona nije mogla da pruži sve bogatstvo svoga duha, jer je pri drugom porođaju skupa s djetetom umrla. Međutim Srećko je rastao. Odgajao ga Tadijin tast Mijo. Ovaj je starac pripadao sasvim drugom svijetu. Njegova porodica bila od davnine činovnička, ponosila se i svojim plemstvom. Kako je Stanka bila posljednji odvjetak, Mijo je cijelo svoje slobodno vrijeme upotrebio i posvetio osamljenom Srećku. Nijemi sukob i ljubomornost koja je izbijala sa strane Tadije snosio je Mijo strpljivo i u nijemoj borbi pobjeđivao je zato što su poslovi Tadiju obično odnosili od misli na dijete. Zgrtanje i neutoljiva žeđ za sticanjem nijesu mu pružali dovoljno vremena da bilo koga isključi iz okoline svog jedinog djeteta. Dijete se priljubilo starcu, ali borba je i dalje trajala.

III

Mijo je bio skroman i načitan čovjek, a ustrojstvo njegove nutrine nije bilo u skladu s duhom vremena, a najmanje s Tadijinim pogledima. Osjećao je Mijo da je mnogo toga poljuljano i da se mnogo mora iznova graditi. Jedva je i sam sačuvao svoje unutrašnje blago, ali sve nesreće i potresi prekalili su njegovo srce i on je tvrdo vjerovao da će mlađi porušeno još bolje izgraditi. Vjerovao je da mlađe očekuje težak zadatak, pa se zato i posveto Srećku. I dijete je raslo u okrilju iskusnog starca. Unuk i djed stanovali su skupno, jeli, učili i šetali. Njegova bijela brada, skoro vunasta, uokvirivala je njegovo lice i davala mu svečaniji izgled. Njegovi postupci i pažnja oduševljavali su Srećka. U jednu riječ, bili su nerazdvojni. Dijete je raslo i razvijalo se sve više, ali nije još progovorilo. S kolikim su nestrpljenjem i djed i otac očekivali prvu riječ Srećkovu? Nade su ih izdavale. Ni liječnici nijesu pomogli. Onda je Srećko bio dvije godine u školi nijemih, ali ni tamo nije mogao da se odomaći. Po savjetu liječnika, otac je svakako htio da dijete ostane kod kuće do desete godine. Dotle je otac živio u svojoj poslovnici preko cijelog dana. Često je i putovao, a samo o blagdanima posvetio nekoliko sati sinu. Ova viđenja i susreti, kolikogod su bili kratki, ipak su bili ispunjeni srdačnošću i ljubavlju. Toliko je djed djelovao na unuka. Oboje su sa svim tim bili poseban svijet, i u njihov se krug nitko nije mije-

šao, jer je Srećko zbog njemoće bio odijeljen od druge djece, te u svom pogledu i držanju razvio prema djedu svu ljupkost ljubavi i dobrote osamljene dječje duše. Svaki lijepi dan pružao je i djedu i unuku bezbroj doživljaja koje su u nijemom rastojanju jedan s drugim pružali svojim dušama pogledom, kretnjom i posmijehom. Izlazili bi i jutrom i poslije podne na zapadnu stranu grada praćeni suncem i pjesmom ljepote koje je u svom krilu zibao nježno kao najsrećnija majka dan na morskim obalama. Kad je Srećko proslavio deseti rođendan, jednog majskog dana djed nije više bio onako čio kao što je bio prošlih godina. Sumornost i sporost sve je više padala na njegove trepavice, a koža na rukama naborala se i žutjela. Jedva je Mijo uspijevao katkad da stigne unuka. Onda, kad bi se Srećko u daljini izgubio, nemir bi obuzeo starca i njegova bi desnica zadrhtala hitajući i prebacujući štapom. Jučer su slavili Srećkov rođendan. Bilo je i primanje gostiju, darova i mnogo gužve, pomalo i ukočenosti, pa zato je djed jedva i dočekao ovaj dan. Izašli su danas malo ranije. Odmakli su brzo uz tvornicu cementa i požurili prema starom dvorcu, a onda, kad je djed Mijo, opijen od sunca i razdragan pjesmom šturaka, ugledao vinograde, usporio je hod.

Ova ljepota raspjevanog svibanjskog popodneva zapljuskivala ih je sve više, te je djed, radostan više nego obično, pričao cijelim putem. Pričao on o vojvodama koji su gradili zamke na ovoj obali. Svaka pojedinost bila je izrečena kratko i označena ljubavlju za ta daleka vremena. Djed se danas zanio, pa nije ni onda prestao, kad su već ušli u dvorište napuštenog dvorca i kad su zastali uz ogradu visokog zida ispod kojega je bučalo tromo valovlje. Govorio on o pjesniku koji se u ta davna vremena povukao i pisao jedno veliko djelo i pokušao da s njim popravi svoje građane. Priča se je otegla u pojedinosti, jer sad već djed tumači unuku o načinu života tog pustinjaka. Djed priča, dok valovlje lijeno, kao da je uspavano od mladog sunca, ruje i udara u grebenove da sve tutnji. Kasnije, kad je djed završio svoje izlaganje, Srećko je izvadio iz kožne torbe loptu, naduo je sisaljkom i započeo igru s djetetom vinogradara koji je blizu imao svoj posjed. Igraju dječaci i lopta pucka od udara, dok valovlje i dalje roni grebenove i pod zidom na kom sjedi djed tutnji. Neko vrijeme promatra on igru razdraganih dječaka, a onda zapali lulu i okrene lice pučini. Dječaci skaču i gone loptu, a djed promatra galebove i pogled mu pokatkad zastane na blizim čempresima koji strše na istočnoj strani na poluotočiću gdje je groblje. Djeda obuzimlju pretsmrtne misli, a dječaci razgrijani vrište. Kad su djeca prešla na livadu, on toga nije ni primijetio, jer mu je pogled lutao po plavičastim oblaćcima koji su krunili hrbat otoka u sivoj maglici. Plove oblačci onako rastrgani i odnose rastrgane misli starca Mije. U ovakovim trenutcima po stoti put djed je Mijo razmišljao o sebi, o pokojnoj ženi, zetu i nesrećnom unuku i kćeri. — —

Sunce je skoro bilo pri umiranju, kad je djed dovršio čitanje novina i popušio lulu koju je češće pripaljivao. Onda je pozvao dječake. Morao ih je moliti da prestanu s igrom. Čudio se, kako mogu toliko vremena da igraju i da se ne zamore. Kad je Srećko prišao djedu, mnogo je kretnja njegovih ruku objašnjavalo koliko je danas razdragan. Seljače je iz prikrajka promatralo loptu i mazilo je krupnim plavim očima. — —

Već su krenuli, kad su zvona sa zvonika crkve na obali zvonila i srebrni njihov glas dopirao potmulo u vinograde. Djed je šutio, a unuk je veselo promatrao cestu u suncu koja se sve više smanjivala, i katkad uputio po koju kretnju prstiju djedu. Povjetarac s valova raznosio je zvukove zvona i odnosio rastrgnute akorde nad valove koji su ih gušili i pomamno odnosili u duboko svoje modro krilo. — — Zavili su u grad. Sad prolaze uz žičane ograde lijepih vila i val osunčanog mirisa ruža popljusnuo bi im lice ovdje i ondje. Zvona ih povedoše u crkvu u kojoj su počivali pređi starog Mije. Sjedoše na klupe do one kamene ploče koja je krila najslavnijeg iz djedova koljena. Teška kamena ploča i kratak natpis pričali su svima o tajni i ponosu toga čovjeka koga je jednom znala cijela Europa. Tu su djed i unuk molili i uvijek bili ljubomorni na druge, ako bi im zauzeli mjesto u klupi. Mijo je molio, i Srećko je molio, te njihove molitve i danas okruniše njihov proživljeni dan.

Prošla je jedna godina dana i upravo u ljetu. Tadija je osjetio da se u njegovoj trgovini nešto drma. Poslovi su zastajali malo po malo. Nekidan mu i blagajnica pobjegla, a istovremeno nije mu uspio pregovor oko nabavke kukuruza za zagorske krajeve i tim je bio osjetno tučen u svom proračunu dobitka za ovu godinu. Njegovo srce nije bilo više onako zdravo kao prije. Sad više ne može da spava, pritisne ga u noći nešto s lijeve strane i budi ga. Kao da od nekud nešto dolazi. Sve ove pojave u početku nije promatrao kao najavljivanje neke jače i burnije akcije. Da bi se razvedrio, proveo je ovo ljeto na Bledu, ali i tamo morao je da pribjegne kartama. U igri je izgubio prilične svote. Konac svega bila je gadna bolest s kojom se je vratio u početku jeseni na posao. Poslovi i dalje zapinjali, i Tadija je postajao sve nemirniji, a djed sve zatvoreniji. Jedini, u cijeloj raskošno uređenoj kući, Srećko je bio nasmijan i predan čtanju. Ljepota i bezbrižnost dječakova opažala se u njegovu držanju. Javljali su se prvi znaci njegove samostalnije prirode. Cijelo Srećkovo lice potsjećalo je njegovu okolinu sve više na pokojnu mu majku. Bila je tu i kosa kovrčava i pravilan duguljasti nos i čudno fina razrezana usta sa mokrim i neprimjetno naprčenim usnicama. Oči crne i krupne vrludale su po licu onog akoji je njega promatrao, a onda bi dušom gledaoca prostrujala pjesma lijepog viđenja kao i želja da se ponovno vide. Ali obiteljski krug kao da je izgubio vezu. Pucalo je na sve strane. Riječ nije mogla da ih poveže. A kako? Otac bolestan i u poslu, djed oronuo, dječak nijem, a majka umrla. U kući je malo pomalo zavladala pustoš. Utuljene savjesti i mlada duša krasnog dječaka koji nije mogao da im rastjera sjetu gubili su i posljednje veze, niti, čarobne niti obiteljskih odnosa popucale su s vremenom sasvim.

IV

Miholjsko ljeto bilo je na izmaku. Vinogradi su obrani i lišće žuti iz dana u dan. Blagi posmijesi toplog sunca još mame penzionere i majke s dječicom na šetnju. Laste su se otselile i prva je hrizantema procvala. Na izmaku ovih dana počeše dosadne kiše i sumorna jutra i popodnevi. More je bilo neprestano uzburkano, a zidine starog grada ličile su na obješene krpetine. Svi su tražili svježine i sunca. Ovaj nesnosni i teški zrak krio je u svom krilu bezbroj klica što donose smrt. U ovim danima poslije objeda često je

Tadija pokušavao da se približi tastu, ali odnos se nije popravio. Tako i danas reče Tadija:

— Neprestano kiši. Sparno je. Kažu da u gradu ima mnogo slučajeva tifusa.

Djed je šutio, a Tadijine su ispijene oči lutale od tasta na sina i tražile potvrdu i nadu u svoju bojazan. — —

Prođe sedmica i jednog jutra tast reče zetu:

— Znaš, Srećko od jučer pobolijeva. Bojim se za njega. Dođoše liječnici i dječaka odnesoše u osamnicu. Ali ni ovo nije slomilo potpuno Tadiju. Jedan skorašnji uspjeh povećao je njegovo pouzdanje. Vjerovao je ponovno u uspjeh i zdravlje, u spas svoga djeteta. Ovu nadu skoro je razrušila vijest liječnikova da ima malo nade u spas, a noć koja je prethodila odlučnom trenutku krize, bila je za Tadiju najmučnija. Djed je cijelu noć probdio s njim skupno i molio. Njegove usne su u ranu zoru bile suhe od uzdaha i tihih vapaja. Tadija je pio i uznemireno šetao po pustim salonima raskošnog stana. Jutrom je prilegao i utonuo u težak san. Osvanulo je sivo jutro. I golubovi nijesu poletjeli na trgove, ostali su tog jutra pod žljebovima i sumornih krila sanjali o suncu. Jutrom su djedu uručili bjelkasti papir koji je mirisao na karbol i ostavili ga mjesto Srećka. U početku se smeo, njegove suze kanule su niz jagodice u bradu, a onda se zamrzle. Bio je nijem, u duši je zvonilo jedno zvono muklo u dubljini i on pogleda više puta put nebesa. Kad je vijest javio Tadiji, on je vikao kao lud. Onako razjaren razbio je sve oko sebe, tukao se po tijelu i umoran pao na divan. Kleo je i pio, a srce mu sipalo jed u misli i sulude riječi. Cijelog dana djed je zurio nijemo u kućna vrata i pri svakom koraku, šumu na stepenicama zadrhtao i opet, kad se ona ne bi otvorila, on je šaptao tiho i sve tiše.

Jesen je prolazila, a slika groba Srećkova iz dana u dan sve je smjelije jurišala na Miju i Tadiju i oni pokušaše da nađu putove smirenja, svatko na svoj način. Simbol koji je potsjećao ljude da tu, u grobu, leži Srećko svojim plamom palio je po duši Tadijinoj, a bol je osvajala njegovu unutrašnjost.

Tako i danas on se bori i sjećanja ginu, dok gorki dan i borba drmaju savješću i dok se Tadiji ramena tresu od boli, on pruža ruke svoje duše teško i s očajem Onomu koji sve prašta i mnogo ljude ljubi.

FEODORA ALIUŠ:

USPOMENA

Dali ste čuli danas kad smo išli
nasmijani kroz bijelu aleju,
kraj nas tiho prolaziti snove
i bijeli fantom čežnje — poznate ju?

Sve disalo je nekim tajnim čarom
i tolko toga sam Vam htjela reći,
i otkrit sve što dugo već sakrivam
pa ipak šutah, ne smogoh ni riječi.

Al što Vam pričam! — Smijmo se i dalje,
ta prođe sve, već nestade i snova
sve je to mašta i od svega osta
tek spomen lijep i — pjesma samo ova.

PETAR GRGEC:

NACIONALIZAM U BELETRISTICI

(Svršetak)

IV

Opažanje je individualnih karakteristika gdjekada vrlo teško. Svi smo mi skloni tomu da životnu mnogolikost trpamo ne samo u što manje pojmova, nego i u što manji broj predodžbenih klišeja. Monotoni slikari mogu stvoriti tek nekoliko fizionomija. Promatramo li ljude koje druge rase, na pr. crnce ili Kineze, činit će nam se u prvi mah, da bismo na sve njih mogli primijeniti onu narodnu riječ: Jednoga sakrij, drugoga pokaži. No ako reknemo to svoje mišljenje njima, oni će nas najodlučnije pobijati: »Nije istina, da smo mi slični jedan drugomu kao blizanac blizancu; naša su lica vrlo raznolika; naprotiv je istina, da ste vi bijelci svi jednaki, kao da ste djeca istoga oca i iste majke.«

Učenjaci su već od najstarijih vremena kušali da točno odrede elemente individualnosti. Skolastici su na pr. govorili:

> Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen,
> Haec ea sunt septem, quae non habet unus et alter.

Ovoj nabrojbi možemo prigovoriti, da je nepotpuna, jer te »notae individuantes« svraćaju pažnju tek na izvanjske sastavne dijelove osobe i osobnosti. Mnogo veće značenje od oblika, stasa, mjesta, vremena, podrijetla, zavičaja i imena imadu ona obilježja, kojima se bavi individualna psihologija. Unatoč općoj zakonitosti osnovnih načela svijesnoga doživljavanja svaki čovjek imade i svoje posebne psihične sklonosti i dispozicije, koje proizlaze iz različita temperamenta, različite ćudi i uopće različite čuvstvene, voljne, maštovite i razumske darovitosti i aktivnosti.

S prosuđivanjem se naroda često događa nešto slično što i s prosuđivanjem osoba: mnogi ljudi vole i tu gledati bit u onom, što je uzgredno. Dolaze antropolozi s nordijskom, mediteranskom, alpskom, dinarskom ili kakvom drugom rasom, u pomoć im priskaču kraniolozi s precizno izmjerenim dolihokefalnim, mezokefalnim i brahikefalnim lubanjama, koje dijele po kapacitetu na nanokefale, eurikefale i kefalone pa onda kliču: »Eto, to su obilježja, po kojima ćete poznati zakonite sinove ovoga ili onoga naroda!« Njihovim se rezultatima rado služe predstavnici praktičnoga, u prvom redu političkoga života, da pribave ugled svojim rodoljubivim ili još češće šovinističkim ciljevima. Međutim kako je bitna oznaka pojedinca njegova duševnost ,tako i narod postaje i ostaje ono, što jest, istom po svojoj svijesti. Svi drugi izvanjski elementi imadu za narodnost samo onoliko značenje, koliko su postali sadržajem narodne duše. Zato je mnogo opravdanije, da mjesto antropologije, frenologije i kraniologije o narodnim obilježjima raspravlja psihologija naroda, o kojoj na pr. dr. Geyser kaže ovo:

»Individualna raznolikost i odvojenost ne sprečava, da na nekim kulturnim područjima postoji do neke mjere uzajamno utjecanje i surađivanje ljudskoga duha... Prema tome neke pojave u čovječanstvu imadu svoj du-

ševni korijen, kojim je određen njihov opstanak, njihov oblik i njihov razvoj, ne u pojedinoj duši individuuma kao takvoga, nego u većoj ili manjoj zajednici duša i ljudskoga duha. Zato moramo razlikovati od individualno-psihičkih oblika i funkcija svijesti njezine kolektivno-psihičke oblike i funkcije, t. j. one činjenice duševnoga života, koje niču iz duševne zajednice ljudi. Radi toga mora osim individualne psihologije postojati i kolektivna psihologija, koja se opet može dalje raščlanjivati. Ako ona postavlja u svojem promatranju duševnih zajedničkih proizvoda kao temelj ukupnost ljudi, onda govorimo o psihologiji naroda. Kao kulturne pojave, što ih ona imade istraživati, drže se poimence: jezik, umjetnost, običaji, pravo, mit i religija. Uže predmetno područje istraživanja čine osobine naroda, rasa, klasa i zvanja« (Allgemeine Psychologie I[3], 51).

Svaki je narod nastao dugim povijesnim razvojem. Iz svoje prošlosti i tradicije zapamtio je on ponajprije manje ili veće mnoštvo r e p r e z e n t a t i v n i h l i k o v a, koji daju plastiku njegovim uspjesima i katastrofama, njegovu ponosu i stidu, njegovim težnjama i osudama. Pretjerano bi bilo prosuđivati te osobe u svakoj zgodi okom povijesnoga kritika. Kraljević Marko, ban Derenčić, Nikola Zrinski i Petar Zrinski nijesu u narodnoj svijesti potpuno isti junaci, koji su povezali svoja imena s Prilepom, Krbavskim poljem, Sigetom i Bečkim Novim Mjestom. To su simboli, to su ciljevi, što ih je narod postavio preda se, da do njih i preko njih napinje svoju snagu. Matija Gubec narodne tradicije ne podudara se potpuno s vođom seljačke vojske kod Stubice, niti je Ivan Senjanin potpuno identičan s uskočkim kapetanom Ivanom Vlatkovićem, komu je njemački vojnički sud u Karlovcu god. 1612. nepravedno odrubio glavu. Neki narodni junaci i nejunaci nijesu nikada živjeli, a ipak ne djeluju manje na narodnu svijest od pravih historijskih osoba. Ne čudimo se, što je kipar Kerdić načinio spomenik Dori Krupićevoj i što gradovi nazivaju svoje ulice i po izmišljenim osobama u romanima Kovačićev Jožica Kičmanović, Nazorov Veli Jože, Barakovićeva majka Margarita, koja cvili »Zadru gradu na pridvratju«, Ogrizovićeva Hasanaginica i Vojnovićevi dubrovački gospari imadu svoju posebnu realnost kao borci za učvršćivanje narodne individualnosti.

Koliko narodni reprezentanti mogu utjecati na lijepu književnost, vidi se možda najidealnije kod starih Helena. Heraklo, Tezej, Ahilej, Odisej, Helena, Penelopa, Hekaba i nebrojene druge pozitivne i negativne osobe helenske narodne tradicije nadahnjivale su i epicima i liricima i dramaticima bezbroj tragičnih, komičnih, umiljatih i stravičnih prizora i slika. Priče, koje su živjele u svijesti Helena, izazivale su i kod lagana dodira najobilnije varnice divljenja, radosti, sućuti, zgražanja, tjeskobe i smijeha. No kolikogod su Eshil, Sofoklo, Euripid i Aristofan obrađivali opća ljudska čuvstva i težnje, ipak su ih mogli potpuno razumjeti samo Heleni. Da su Eshilova »Agamemnona«, Sofoklovu »Antigonu« ili Euripidovu »Helenu« gledali u najuzornijim prijevodima Egipćani ili makar Rimljani, oni ne bi mogli u tim djelima ni uz najbolju volju uživati onako kao atenska odgojena publika. A još su više bili vezani uz svoje domaće društvo atenski komediografi. Mi danas možemo prilično vjerno da se uživimo u cijelu helensku kulturu pa opet ne ćemo potpuno dokučiti svih aluzija, igara riječi i otvorenih persiflaža porugljivoga Aristofana. To su mogli dokučiti jedino Aristofanovi zemljaci i suvremenici.

Pored reprezentativnih likova stvara narodni duh i svoju posebnu g n o m s k o - s i m b o l i č k u i n s t r u m e n t a c i j u. U mnogim su poslovicama, poredbama i poštapalicama kondenzirani poput ekstrakta ili esencije čitavi povijesni događaji, koji su postali sinonimi za pojmove, tipove ili za iskustvena pravila. Kada čujemo bosansku uzrečicu: »Prošao je pokraj mene kao Tatarin niz Busovaču«, — potpun će nam smisao biti jasan istom onda, ako nam je poznato, da su nekada travnički veziri slali svoje poruke i pisma prema Sarajevu i Carigradu po tatarskim brzim konjanicima, koji se nijesu putem ni osvrtali na neznatno selo Busovaču. Poslovica »Dva loša ubiše Miloša« nema nikakove osobite snage, ako nemamo pred očima posljednju borbu Miloša Obilića na Kosovu polju. Porugljiva rečenica »Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba« označuje čovjeka, koji je došao u mjesto, gdje imade svakojakih škola, a ipak je ostao i dalje neuk i lud. Naravno, smiješno bi bilo i otrcano tražiti od pisaca da neprestano upotrebljavaju stare mudre izreke i simbole. Može čovjek bježati kao od kuge od svih Vukovih, Daničićevih i Skarpinih poslovica. Ali nijedan književnik ne smije odbijati zahtjev, da svoju orignalnu gnomsko-simboličku instrumentaciju izgrađuje u glavnom na osnovu posebnog narodnoga iskustva.

Borba za opstanak, umna i duhovna kultura, proživljavanje različitih razvojnih razdoblja i veće ili manje narodno bogatstvo stvara u svakom narodu donekle posebne p s i h o l o g i j s k e, s o c i j a l n e i e t i č k e t i p o v e. Odnos između narodnosti, zvanja i pojedinaca označuje Wundt na jednom mjestu svojega opsežnoga djela »Völkerpsychologie« ovim riječima: »Tako je narodna duša proizvod pojedinih duša, od kojih se sastoji; ali one su isto tako proizvodi narodne duše, kojoj pripadaju.« Premda zabacujemo Taineovu teoriju, po kojoj bi ljudi imali biti proizvod prirode kao galica i šećer, ipak ne možemo nijekati činjenicu, da izgrađena narodnost daje svim svojim pripadnicima posebnu patinu i zgodu za rapvijanje posebnih tipičnih oznaka. Englezi, koje nazivaju sitim narodom, moraju i radi geografskog položaja i radi osjećanja sigurnosti imperija i sigurnosti svih svojih egzistencija i radi duge historijske selekcije imati drugačije tipove nego Talijani; Talijani drugačije nego Nijemci; Nijemci drugačije nego Francuzi itd. Oštroumni će promatrači ustanoviti kod različitih naroda pored općih čovječanskih shema i posebne značajke u psihičkom asocijativnom centru, u ljubavi, srdžbi, bontonu, miroljubivosti, grabežljivosti, osjećanju časti i drugih društvenih dobara, a ne smijemo se smijati ni Kuhaču, koji je istraživao najkarakterističnije geste hrvatskih seljaka. Teško bi se ogriješio o pjesničku istinu svatko, tko bi tuđe tipove i tuđa mjerila bez ikakve akomodacije upotrebljavao za svoj narod. Škrci, rasipnici, dobrotvori, prvnici, pobožnjaci, bogohulci, mirotvorci, svadljivci imadu u svakom narodu ponešto drugačija obilježja. Skitnice Breta Harta nijesu skitnice Maksima Gorkoga. Engleska žena imade drugačiji društveni položaj nego žena u Hrvata. Djeca Amerikanca Johna Habbertona nijesu djeca »Zlatnih danaka« Jagode Truhelke. Naš seljak nije američki farmer, pače ni njemački »paor«, a isto tako ni naši kapitalisti i proletarci ne odgovaraju pot-

puno svojim srodnicima u velikih naroda. Čak i naš svetac mora imati donekle drugačije kreposti nego svetac u Talijana, Francuza i Engleza. Umjetnost mora staviti svaki tip u primjeren milieu, zato se beletristima nameće kao primarna dužnost da poznadu u tančine značajke svojega naroda.

No kao što se sve stvari mogu zloupotrebljavati, tako i obrađivanje nacionalnog elementa u beletristici može dovesti i do sljeparstva. Najčešće pogreške kod toga mogu biti: prvo, *folkloristička prenatrpanost* i drugo, *zamjena folklore s umjetnošću*. Recept je kod nekih »nacionalnih pisaca« vrlo jednostavan: nešto zdravica, nešto poslovica, nešto narodnih običaja, narodne nošnje i pjesama, a uz to što veće obilje narodnih fraza, i eto tobožnje novele, romana, drame. Međutim filmski su aparati i fonografi mnogo zaslužniji od takvih beletrističkih krpilonaca, jer te sprave barem služe nauci, a mnogi opisi na pr. Slavonca Lovretića ili Hercegovca Mikulića nijesu ni nauka ni umjetnost. Folkloristički elementi postaju sastavnim dijelovima umjetnosti samo onda, ako prođu kroz stvaralačku vatru darovite umjetničke duše. Kod toga jedan potez znade više puta izricati veću puninu života nego kilometarsko mehaničko nizanje neumjetničkih folklorističkih formula i veću točnost nego do posljednje točkice i najmanjega kotačića izrađeni folkloristički automati.

V

Beletristika je dio narodnoga života, zato se ne može oteti dužnosti, da služi *opravdanim nacionalnim težnjama*. Drugim riječima, i beletristika mora biti prožeta patriotizmom. Naravno, spontanim patriotizmom djela, a ne patriotizmom vike. Ne može ona tražiti za sebe, da bude »corpus separatum« ili nekakav čardak ni na nebu ni na zemlji, već mora ostati povezana s domovinskim tlom i vlastitim narodom. Samo se kukavice zatvaraju u kule »artizma«, dok im narod pati. Ipak patriotizam nema prava zahtijevati od pisaca, da gledaju domaći pejzaž uvijek s udivljenjem blagdanjih izletnika ili površnih turista. Više ćemo nacionalnih oznaka naći u onih beletrista, koji prikazuju, kako njihovi zemljaci znojem, žuljevima, krvlju i umnim naprezanjima svladavaju otpor prirode i stvaranjem kulture svaki dan nanovo osvajaju svoju domovinu. Lažan je onaj nacionalizam, koji traži za svoj narod samo hvale, samo davorije, budnice i tirade. Vergilijeva je Eneida predstavljala panegirički dio rimskoga bića, ali i Horacije je isto tako služio svojemu narodu šibajući satirama rimske mane. Dantea drži uzorom talijanskoga patriotizma, premda je on velik dio zemljaka stavio u pakao. Multatuli nije postao renegatom svojega naroda time što je u »Maksu Havelaaru« pribio na sramotni stup nizozemsku kolonijalnu politiku. Tolstoj je ostao Rus i u »Hadži Muratu«, u kojem se zauzeo za podjarmljene Kavkasce protiv imperijalista svojega naroda.

No ako prosuđujemo na pr. Heinea, složit ćemo se više puta s onim njegovim zemljacima, koji kažu, da on nije imao prava previše visoko dizati glavu, kad je u kasnijem životu ponavljao svoje stare stihove: »Ich bin ein deutscher Dichter, — bekannt im deutschen Land.« Premda on u svojoj »zimskoj priči« »Deutschland« naziva Francuze i Nijemce »die beiden

HRVATSKA PROSVJETA

IZDAJE:

KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

UREDILI:

O. DR. HIJACINT BOŠKOVIĆ O. P., PETAR GRGEC, DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

GODINA XX

ZAGREB 1933

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

SADRŽAJ

U STIHOVIMA

U NEVEZANOM SLOGU

ČLANCI

PREGLED

PISCI

čija su djela prikazana u ovom godištu

auserwählten Völker der Humanität«, ipak nije bio dovoljno pravedan prema njemačkim unitarističkim nastojanjima, koja su bila potpuno opravdana poslije napoleonskih ratova. Zato dobri njemački rodoljubi gledaju još i danas uvredu na pr u ovakvim stihovima, koji žigošu cijeli njemački narod:

»Noch immer das hölzern pedantische Volk,
Noch immer ein rechter Winkel
In jeder Bewegung und im Gesicht
Der eingefrorene Dünkel.

Sie stelzen noch immer so stolz herum,
So kerzengerade geschniegelt,
Als hätten sie einst verschluckt den Stock,
Womit man sie einst geprügelt.«

Nije čudo, što se i protiv našega Krleže podigla velika reakcija. Ljudima mora dodijati vječno samoooptuživanje i perverzni literarni mazohizam ili možda još prije sadizam, koji ponizuje svoj narod do skota eksportirajući iz hrvatskih sela same »domobrane Jambreke« i gledajući u stanovnicima Zagreba tek »šoštare Kadavere« i degenerike »Glembajeve«. Više je nego donkihotski boriti se protiv hrvatskoga tobožnjega militarizma i hrvatskog izrođenog plemstva. Ako li se pak mrcvarenjem hrvatskih tipova hoće pobijati kakvo opće ljudsko zlo prema taktici »Kćerku kara, snasi prigovara«, onda je kukavičluk odabirati sebi za nišan »hrvatskoga boga Marsa«, a u isto doba puštati u miru druge prave »bogove Marse«, koji nešto znače i mogu. Pasja je psihologija lajati na onoga, koji je bez obrane, a podvijati rep pred onim, koji ima u ruci batinu ili komad mesa. Ako li pak Krleža ide za tim, da Hrvatima ogadi sve njihove tradicionalne ideale i da ih na taj način učini borbenijima, onda valja reći ponajprije, da je njegov ideal fikcija, a zatim, da su vrlo loši oni pedagozi i Tirteji, koji nekoga kušaju dizati na taj način, što mu neprestano kunu sve na nebu i na zemlji i deru se na nj nazivajući ga »tatom Kristuševim«, ništarijom i huljom. Napokon pisac se mora uvijek čuvati, da ne bi bio sredstvo u tuđim rukama i da se na njem ne bi obistinila riječ: »Du glaubst zu schieben und du wirst geschoben.« Stvarno od Krležina neumjerena psovanja i blaćenja mogu imati korist oni naši protivnici, koji žele zasititi svoju pohlepu našim dobrima pa klevetnički ruše moralni ugled Hrvata prikazujući nas sa Schillerom kao tatove (Wallenstein) ili s D'Annunziom kao »hrvatske kurjake« i »slavenske lupeže« (La Nave) ili s Heinrichom Mannom kao ropske puzavce i ubojice iz potaje (Die Göttinnen).

Kako literarni propagatori depresije, defetizma i malodušnosti navaljuju poput gusjenica, ušiju i stjenica najčešće na malene i nesrećne narode, tako u velikim narodima raste osobito rado kukolj megalomanije i šovinizma.

Evropski se narodi nijesu još ni danas, pokajali za svoje šovinističke grijehe, što ih počiniše u prošlom ratu. Crvenilo nas stida oblijeva, kada se sjetimo, kakvu smo lektiru nalazili na pr u njemačkim i austrijskim vojničkim i zarobljeničkim logorima počevši od Rige pa sve do Sicilije. Koliko li smo puta ponavljali Goetheovu riječ: »Ein garstig Lied! Pfui! ein politisch Lied! Ein leidig Lied!« Mržnju protiv južnih Slavena, u prvom redu

protiv Hrvata, širila je »Pripovijest o Ančici i njezinim ljubavnicima« od austrijskoga oficirskoga pisca Rudolfa Hansa Bartscha. Tu se poručnik Winkler hvali, kako je »oficir jedini čovjek u Austriji, koji se usuđuje smjelo i slobodno govoriti«, pa veli (u djelu, koje je štampano g. 1913.!) svojemu odsječnomu predstojniku Van den Boschu: »Gospodine odsječni predstojniče, pribavite nam rat!« U tom ratu imali bi Nijemci stvoriti »golemo carstvo od Sjevernog mora do Adrije, a možda i do Soluna« i zagospodariti nad »veprovima od Save«, nad »slavenskim praživinama« i nad »onom barbarskom rasom, nad onim neistrošenim svijetom, koji vidi svoj zanat u tučnjavi i mesarenju« i živi u zemlji, »gdje nema okupana čovjeka« i gdje žene junaka hodaju »okrpljene i poderane«. — Protiv Čeha je huškao roman Fritza Mauthnera »Posljednji Nijemac u Blatni«, u kojem je iskrivljeno prikazana borba između Nijemaca i Čeha poslije g. 1866. Poznato je, tko je bio tada u ofenzivi, a tko u defenzivi, tko je bio tlačitelj, a tko potlačen. Ali Fritz Mauthner prikazuje svoje sunarodnjake kao nedužne jaganjce, a Česi su mu sami razbojnici i hulje, o kojima jedan njegov junak govori ironički: »Tko se dade od gospode Slavena umlatiti, taj je čestit čovjek, a tko umakne s golim životom ili se čak brani, taj je zločinac.« — No najdalje je zalutao Richard Vosz u svojem romanu »Sveta mržnja«, u kojem se opisuje vladanje Engleza nad urođenicima na otoku Ceylonu. Ne uzrujavamo se mnogo, kada ti urođenici govore kao preobučeni njemački agenti. Nemamo razloga da branimo kolonijalnu politiku nijednoga evropskoga naroda, pa ni Engleza, o kojima kaže u »Svetoj mržnji« jedna urođenica: »Iščupajte Englezu srce iz tijela i napunite mu prsa usijanim zlatom, on će uskrsnut i živjeti, kao da ga je taknula ruka vašega Spasitelja.« No kada čitamo riječi, što ih govori budistički svećenik Ananda protiv Engleza: »Ja sam propovijedao narodu mržnju, mržnju proti vama. Propovijedat ću tu mržnju, dok bude glasa na mojim usnicama. Kličući i likujući dovikujem vam u ime našega Učitelja: Došao je čas! Došao je u plamenu mržnje, na krilima osvetne oluje!« — kada to čitamo, razumljivo nam je još, da bi tako mogao govoriti zastupnik potlačenih naroda, ali kada tim riječima Richard Vosz iskaljuje i svoju mržnju protiv tuđinaca prikazujući svoj narod kao osloboditelja Hinda, Singaleza, Tamila i Rodija, onda se ne možemo oteti misli, da je sve to licemjerstvo, jer bi Nijemci na mjestu Engleza postupali još gore s podjarmljenim Indijcima.

Šovinizam znade zamračiti um ne samo beletristima, nego i učenjacima. Nijesu s Herderovim romanticima i našim slavjanofilima izumrli oni ljudi, koji su robovali pretpostavci, da je duša njihova naroda uzor dobrote, nepogrešivosti i djevičanske nedužnosti, a sve mane, koje se nalaze u njoj, da su došle iz Francuske, Turske, Njemačke ili iz koje druge susjedne zemlje. Kad je Wundt u vrijeme rata izdavao knjigu »Die Nationen und ihre Philosophie«, pružila mu se zgoda da ispita savjest i njemačkih filozofa i da prikaže, koliko je ukorijenjen u njemačkom biću Hegelov etatizam, Feuerbachov materijalizam, Nietzscheov »natčovjek« ili Stirnerov egoizam. No on je udario samo po tuđincima nalazeći kod Francuza kao glavnu manu taštinu, kod Engleza sebičnost i lakomost, a Nijemcima je pripisao

idealizam i etičku ozbljnost prekorivši ih jedino radi toga, što tobože ne umiju cijeniti svoje i što se previše povode za tuđincima. Moramo se kod toga sjetiti. Reljkovićeva uzora Moscheroscha, koji je govorio, da je srce tadašnjih Nijemaca sa pet osmina francusko, jednom osminom španjolsko, jednom osminom talijansko, a samo jednom osminom njemačko.

Iste mane, koje su nicale iz pretjerana nacionalizma prije rata i u ratu, mogu se razvijati i u novim evropskim nacionalnim pokretima. Nijedan narod nije imuniziran protiv bakcila šovinizma. U Njemačkoj opažamo već sada ultranacionalističke pojave, koje mogu u beletristici podići nove Bartsche, Mauthnere i Vosze. Prosto bilo njemačkim filolozima da odvraćaju svoje zemljake od riječi »radio« ili »hotel« i da mjesto toga upotrebljavaju samo »Rundfunk« i »Fremdenhof«. Nedužna je još polemika između njemačkih književnika i Francuza Lichtenbergera o tom, da li Francuzi razumiju Goetheova »Fausta«. Ali kada neke usijane glave zabranjuju u ime nordijskog »rasizma« štivo o žrtvovanju Izaka, jer da je u njem pojam Boga »nenjemački«, ili kada pobijaju kršćanstvo kao židovski proizvod ili kada žele stvoriti čak i njemačku logiku pa sastavljaju proglase s rečenicom: »Lernt erbbiologisch denken!« — onda ne sumnjamo, da će i među samim Nijemcima ustati novi satirici, koji će doviknuti svojim pretjerancima u novoj stlizaciji Strauszovu porugu: »Du bist verrückt, mein Sohn, — du muszt nach Berlin« ili još prije one stihove jednoga drugoga pjesnika: »Drei Deutsche wettdeutschten, wer der deutscheste sei . . .«

VI

Ne postoji izgrađeno internacionalno društvo, u kojem bi ljudi mogli živjeti kao kozmopolitski građani. Ne postoji ni jedinstveno izražajno sredstvo ni jedinstvena građa za beletristiku na cijeloj zemlji. Ali zato postoji i u beletristici mogućnost, da ono, što je nacionalno, postane vlasništvom svih naroda. U nacionalnim zajednicama razvila se međunarodna beletristička država, u koju su ušla najznamenitija svjetska djela. Doduše, neka su se od tih djela uvukla u tu državu protekcijom, jer su ih zagovarali narodi s velikim političkim ugledom. Druga opet djela, koja su napisali sinovi malenih naroda, nijesu mogla prijeći svojih nacionalnih granica ni onda, ako im je forma bila gotovo savršena. Ali unatoč literarnomu protekcionizmu i nepravednim zaštitnim carinama mnogih kritika veći je dio svjetski priznatih romana, novela i drama doista zaslužio svoje mjesto.

Međutim, krivo bi zaključivao onaj, koji bi na temelju svjetski priznatih djela ili »svjetske literature« htio dokazivati, da se svaki bolji književnik mora u stvaranju držati nečega internacionalnoga. Veliki beletristi nijesu se za to ni najmanje starali. I onda, kada su stvorili nešto internacionalno, imali su pred očima nacionalne, regionalne ili čak lokalne prilike. »Ilijada« i »Odiseja« stvorene su za Helene i ne mogoše nigdje drugdje nastati, nego samo među Helenima. »Robinzona« je mogao izmaštati samo Englez, koji je imao pred očima svoje zemljake, i to u doba, kad je njegov narod otkrivao nova kopna i stvarao osnove za svoj svjetski imperij. Don Kihot je opći čovječanski tip, a ipak se mogao razviti samo u španjolskom društvu. Čičikov, Nehljudov, Raskoljnikov i Karamazovi žive na čitavom

svijetu, a ipak su potpunu svoju vanjštinu i unutrašnjost mogli zadobiti jedino u Rusiji. Nacionalni duh mora dati svoja obilježja i jednoličnoj vojničkoj ratnoj uniformi. Barbusse u svojem »Ognju«, Dorgelès u »Drvenim križevima«, Remarque u »Na zapadu ništa novo«, Kisch u »Zapiši to Kisch« opisuju iste ili vrlo slične ljude, krajeve i događaje. Ali već na prvi mah vidimo u Barbusseovu i Dorgelèsovu pripovijedanju francuske osobine, a Remarque i Kisch ostaju Nijemci usprkos tomu, što ih se mnogi pripadnici njemačkog jezika odriču.

Od Matoša je zavladao u hrvatskoj kritici običaj optuživati pojedine naše pisce, da zaostaju za zapadnom Evropom. Govori se o zakašnjelim romanticima, realistima, simbolistima, impresionistima, ekspresionistima itd. U istinu, kritika ima pravo zahtijevati od nas, da koracamo uporedo s Evropom. No to ne može značiti, da smijemo ropski oponašati. Beletristika nastaje suradnjom ili katkada i borbom između književnika i publike. Književnici misle na svoj narod kao na sredstvo za provođenje svojih težnja pa već prema tomu upadaju u zanos ili malodušnost i traže najprikladniji oblik za sporazumijevanje sa svojom okolinom i za njezino pokretanje. Prema tome bi bilo hohštaplerstvo, kad bi sinovi kojega naroda, koji nema ni razvijenih gradova niti je prešao prvih razvojnih faza, udešavali beletrističko stvaranje tako, kao da je po njihovoj zemlji pala sjena Pariza, Londona ili Berlina. Ono, što se naziva držanjem koraka s Evropom, ne smije biti raskorak sa svojim narodom. Zaostalost može gdjekada biti i odlika, naročito ako se na jednoj strani radi o blaziranosti, a na drugoj strani o elementarnoj stvaralačkoj snazi kakvoga Shakespearea, koga je na pr. artista Voltaire nazivao pijanim divljakom.

Književni povjesnici ustanovljuju, da idejni i artistički smjerovi poprimaju u književnosti svakoga naroda poseban oblik. Iste vrste loze donose u svakom tlu ponešto različito vino. Pesimizam je Kranjčevića daleko odmaknuo od pesimizma Leopardija i Byrona. Realizam Turgenjeva razlikuje se dosta od realizma Flauberta. Rijetko ćemo gdje naći dvije tako slične drame, kao što je Hauptmannova »Pred zapadom sunca« i Tolstojeva »Moć tmine«, pa ipak je između Tolstojeva i Hauptmannova naturalizma tako velika razlika kao između Rusije i Njemačke. Bertrand i Papini obradili su istu građu u svojim djelima o sv. Augustinu, ali i tu se vidi, da je prvi pisac Francuz, a drugi Talijan.

Narodna psiha ne lišava pojedinih ljudi njihove individualnosti i slobode. Ona tek u skladu s našom individualnošću i slobodom snabdijeva svakoga pojedinca mnoštvom osobina, koje su zajedničke čitavomu narodu. Još širi opseg imadu internacionalni elementi, koji pripadaju ili svim ili mnogim narodima. Napokon dolazimo do sveljudskih oznaka, koje nalazimo prije svega u religiji i u zakonima filozofije i pojedinačnih nauka. I individualni i nacionalni i internacionalni elementi života mijenjaju polagano svoj opseg i sadržaj: što je individualno, postaje lako nacionalno, što je nacionalno, može se uzdići do internacionalnoga. Težnje se i interesi pojedinaca, naroda i čovječanstva neprestano slijevaju, sukobljuju, moderiraju ili poistovjećuju, i tako se golem organizam ljudskoga života pomiče neprestano naprijed.

Nema sumnje, da se svijet razvija u pravcu sve većega zbližavanja i sve jedinstvenije kulture. U prošlosti su se mogle razviti na zemlji prilično neovisno različne kulturne i civilizacijske zone. Najveći su napredak postigli narodi evropsko-američke kršćanske zone. S njima se u broju takme narodi kinesko-japanske zone. Golem je prostor zauzela i islamska ili arapsko-tursko-tatarsko-perzijska zona kao i bramansko-budistička zona indijskih naroda. Danas postaje cijela zemlja jednim jedinim civilizacijskim i kulturnim područjem. Bridovi se doduše sporo otupljuju, ali širenje općega kršćanstva, veze međunarodnih izvještajnih agencija, uvođenje zajedničkih tehničkih sredstava za svladavanje prostora, organiziranje međunarodnoga kapitala i proletarijata, utjecaj umjetnosti s internacionalnim sredstvima izražavanja (kao na pr. filma, glazbe, kiparstva, slikarstva i graditeljstva), stvaranje mnogobrojnih međunarodnih udruženja, izjednačivanje državnoga zakonodavstva, uprave i sudstva — sve te i još mnoge druge stvari utiru put užemu povezivanju čitave zemlje. Ali unatoč tomu proces je diferencijacije i integracije isto tako trajan kao i ljudska priroda.

Nacionalizam je trajna životna snaga. Zato i beletristi moraju tražiti opće ljudsko u svojem narodu i preko svojega naroda. Tko se oglušuje opravdanim zahtjevima nacionalizma, taj robuje neosviještenosti, oponašanju tuđega i literarnomu parasitizmu. Naš je Ivo Vojnović bio jak, dok se kretao u krugu domaćih ljudi, no čim je pošao u Kozmopolis u potjeru za pustolovnom »Gospođom sa suncokretom« ili za nesrećnom »Imperatrix«, rastopiše mu se krila od voska kao Ikaru, i on se srušio s visine svojih iluzija. Još je teže postradao Josip Kosor, koji je neko vrijeme bio među prvim hrvatskim pripovjedačima i dramaticima, no otkako se izgubio u tuđinskim »kozmičkim«, »sveljudskim« i »praiskonskim« utvarama, njegovi su ga odbacili, a tuđinci ga nijesu primili. Slična sudbina čeka sve one, koji zaboravljaju pravilo, da dobar član čovječanstva može biti samo onaj, koji vrši najprije dužnosti prema svojima najbližima.

ZVONKO KUHAR:

PRIČA

U svaku zoru me zove Junak u grimiznom plaštu,
a crvena, krvava ptica
kljucka o prozore moje.

Na srce radost mi pada,
na usta sladost se toči,
polet mi plamti sa lica,
a u dnu duše budi se sunčana nada.

I kao dijete pobožno šapćem molitve tople,
i kao pjesnik buncam i tepam stihove čudne,
pa čekam, da osvit dana
zabruji kao najslađa pjesma
mlade i zanosne duše.

M. SOLJAČIĆ:

SILVIN SARDENKO

(Dr. Alojzije Merhar)

Davno nijesam bio čuo za njega i bio sam ga gotovo zaboravio. A ipak je on jedan od onih pjesnika koji su me se duboko dojmili u mojim mlađim danima. Sjećam se njegovih zbirki: »V mladem jutru« i »Roma«. Iz njih je govorila topla duša, čovjek koji je, daleko od poze, nastojao iznijeti svoj svijet koji je uvijek bio dobar, intiman i drag. Bez samodopadnosti i bučnih fraza, koje su često u našoj sitnoj sredini donosile ime, on je išao svojim putem skroman i tih otkrivajući vječne motive poezije: pun religiozni život i ljubav rođenog kraja. Simpatična nostalgija za jednom i drugom domovinom pribavila mu je jedno od najljepših mjesta u slovenačkoj lirici, i da se kod nas pjesma prosuđuje ispravnijim umjetničkim kriterijima, Sardenko bi bio više cijenjen negoli sam Oton Župančič.

Slučajno sam ga ovih prošlih praznika lično upoznao u Rogaškoj Slatini. Čovjek koji je jedva umakao smrti, zaklonio se u thi Stritarjev dom gdje živi produžujući, samac, i svoju i slovenačku tradiciju.

Rogaška Slatina s divnom prirodom oko sebe povratila mu je zdravlje, a on joj je zahvalio, tako da ju je na neki osobiti način personificirao, i kad vam o njoj pripovijeda, čini vam se da nešto oko vas diše, miče se i govori. On se s njom saživio i kako sam mogao iz njegovih riječi razabrati, bio bi sretan, kad ga niko ne bi trgao iz mira koji je tu našao.

Međutim, taj njegov mir nije »il dolce far niente«, nego intenzivna misao da dobro upotrebi ostatak svoga života: Brine se o dragulj - crkvici sv. Ane u šumi, čita iz prirode u kojoj vidi veličajnu manifestaciju Boga kojemu je za to zahvalan, i piše.

Pohodio sam ga i zamolio da mi kaže nešto o sebi. Jer o toj temi nerado govori, donio mi je četiri knjižice koje je napisao u zadnje vrijeme i koje pretstavljaju kontinuitet njegova rada i naziranja: vjeru i Sloveniju koja se, čini mi se, po njegovu mišljenju najzgodnije ogleda upravo u njegovu novom prebivalištu.

Napisao je dvije knjige o Rogaškoj Slatini: *Rogaška Slatina po vtisih in spominih slatinskega gosta* (u prozi) i *Rogaška Slatina v zarji zdravlja* (u stihovima) .

Iz uvoda u prvu knjigu: »Videl sam Rogaško Slatino in obhodil nje okolico; potem sem pogledal v svoje srce in sem zapisal pričujoče vtise, v želji, da bi mogli biti v blagor drugim: bližnjim in daljim. Tudi jaz imam sila preprosto »estetiko« katere poglavitno načelo je: delo je lepo, če je odkritosručno; zvesto temu, kar zapoveduje notranjost. Drugi so Slatino opisali drugače. Ali nihče je ni mogel opisati resnično, če ni nosil v sebi odprtega srca za slatinska imetja in doživetja«.

U drugoj knjizi opijeva slatinske »vrelce«, domove, vrhove i spomenike.

Čovjek koji nije bio u rajonu motiva tih Sardenkovih knjižica i koji nije upućen u njegovu ljubav prema kraju i ljudima, neće, možda, u njima naći velikih duševnih pokreta. Međutim, upravo iz tih knjižica bukti sav pjesnik, izbija njegovo raspoloženje, gotovo žar, pomlađena misao i polet preporođena čovjeka. »Kakor mladi Aljoša v Dostojevskoga »Bratih Karamazovih«, ki je v iskrenem razpoloženju padel na tla in poljubil rodno zemljo, ko je zopet stopil nanjo; tako je storil tudi on v Slatini, ko je videl, da je ozdravljen in prenovljen.

... Tu v teh pobožnih očeh štajerskih žen je vnovič zagledal svojo mater in v teh zgovornih možeh je zopet spoznal svojega očeta in v teh priljudnih mladeničih je zopet srečal svojega brata in v teh postrežljivih dušah je vnovič našel svojo sestro«.

Sardenko je pun poezije u kojoj živi i koja se očituje iz svih njegovih i misli i riječi i djela. Srdačno je obujmio sve što je u vezi s Rogaškom Slatinom, pa je — za čudo! — u stihovima napisao život Antuna Martina Slomšeka, apostola i preporoditelja Slovenaca.

»*Slomšek*« nije samo suhoparno hronološko nabrajanje bez ikakve umjetničke pretenzije nego jedan ljupko inspiriran isječak njegova rada, pun svježe vedrine i zanosnih refleksija koje je, opet, iznijela zahvalnost: »S Krka na lepem morju sem v hudi bolezni prišel v ljubeznivo, mirno, zavetno Rogaško Slatino, kjer si je tolikokrat dušo in telo vedril in spočil naš veliki škof, nesmrtni Anton Martin Slomšek. Spominjanje del in žrtev tega svetega moža ter božja narava: sta prenovila tudi mene«.

Četvrta knjiga, izišla 1933, jesu: »*Marijine pesmi v Marijinih praznikih*«. U toj zbirci ima četrdeset i pet pjesama fine jednostavne intonacije, svetopisamskih, liturgijskih, dubokih a lako razumljivih misli. Svoju davnu vrlinu sačuvao je Sardenko i u ovoj zbirci: Sa što manje riječi što više reći.

Čini mi se — usput budi rečeno! — da bi ove Sardenkove pjesme mogle poslužiti kao uzor crkvenih marijanskih pjesama koje često, na žalost i kod nas, obiluju frazama bez ičega liturgijskog što bi se dublje i trajnije dojmilo.

Da je svrha ovoga moga člančića podrobniji prikaz pjesnikova djela, analizujući ovu zbirku ne bi mi bilo teško dokazati da se on nimalo nije udaljio ni od shvaćanja ni od motiva prvoga svog pjesničkog uspona.

*

Pošto sam pročitao darovane knjige, potražio sam ga i po drugi put te ga i opet zamolio da mi za Hrvatsku prosvjetu nešto kaže o sebi. Iako nerado, ipak mi je ukratko odgovorio na pitanja:

1. *Biste li mi htjeli kazati nešto iz svoga života?*

— Moj je životopis priprost i jednostavan. Rodio sam se jedan sat od Ljubljane, školovao se u Ljubljani, bogoslovske nauke također sam započeo u Ljubljani, a dovršio u Rimu. Kapelanovao sam na Dolenjskom, Gorenjskom, Notranjskom i u središtu Slovenije. Mnogo sam putovao dok se bolestan i umoran nijesam našao u Rogaškoj Slatini gdje sam se zbog zdravlja i svoga pjesničkog poziva zaustavio i nastanio u ovome tihom domu. To je kraj i dom u kojem je pisac Josip Stritar isto tako našao svoju utjehu i utočište. Koliko je još daleko moja »večernja zarja«, ne znam.

2. *Kad ste osjetili potrebu da pišete pjesme?* Kad sam 1898 bio u zadnjoj godini gimnazijskih nauka, čuo sam na početku školske godine momačku narodnu pjesmu: »Hladna jesen že prihaja, po dolinah slanca

pada . . .« Tada sam osjetio neku tugu za sve što sam ostavljao kad sam iz sela išao u grad .Tu tugu, nostalgiju, izrazio sam u prvoj pjesmi koju sam i sačuvao. Zove se: »*Kostanju v slovo*«. (To mi je drvo, morate znati, bilo osobito drago). »Saj me sonce več ne greje — da sedel bi pod teboj — listje pada ti raz veje — zdrav ostani, kostanj moj! — Drugo pomlad, druge jemlji — v hladno senco svojih vej — jaz iskal na drugi zemlji — druge sence bom poslej . . .«

Kako je ta pjesma bila, i još je danas, istinita!

3. *Kako ste shvatali književnost?*

Književnost sam uvijek smatrao važnom misijom za koju treba imati neku posebnu odanost, za koju čovjek mora biti posvećen. »To posvećenje« govorio nam je nekad profesor slovenačkog jezika, poznati Maks Pleteršnik: »mora biti pjesniku prirođeno. Ko ne čuje poziva, neka se ne gura u hram umjetnosti.« Kadšto sam mislio smijem li stupiti u hram pjesničkih muza. Prvu zadaću poslije toga razlaganja Pleteršnikova pod naslovom »Beseda in meč« izradio sam u stihovima. »Izvrstno!« — zapisao je profesor Pleteršnik. »Toda za razpravo niso verzi«. Uistinu! Umjetnost mora služiti višim, vječnim principima.

4. *Koje ste pisce najradije čitali?*

Najradije čitao sam narodne pjesme. Ne samo naše slovenačke, drage su mi bile pjesme svih naroda. Ako ne drukčije, do narodnoga blaga drugih naroda dolazio sam preko njemačkih prijevoda. I Vaši hrvatski pjesnici bili su mi mili i dragi, toliko miliji koliko su se više približavali narodnoj poeziji. Samo Stanka Vraza nijesam, kod sve njegove pjesničke sposobnosti, posebno volio, jer nije ostao »Mož beseda« kako mu je poručivao i preporučivao naš Prešern koji zove Vraza »einen halben Krobaten« (4-III-1837). Prešern je napisao kako je mislio.

5. *Jeste li i koliko ste promijenili svoje mišljenje o literaturi?*

Na svom književnom putu doživio sam nekoliko promjena, ne u sebi nego oko sebe. Kad su god kod nas nastupali najmlađi, uvijek su bili revolucionarni. Kadšto su bili i nasilni: Htjeli su pod svaku cijenu doći do prvenstva. Ako nijesu uspijevali drugačije, nastojali su šutnjom i prezirom pobijediti i izdići se nad stariju generaciju. Međutim, ta šutnja i prezir nijesu mogli konačno utvrditi ni vrijednosti ni slabosti nijednoga književnika. Odluku o tom čuva historija u svojim stranicama. Dotad neka svako ostane svijestan sebe.

6. *Što mislite o katoličkoj literaturi?*

Ime »katolička literatura« meni se ne sviđa bogzna kako. Zašto ne? — Umjetnost, ako hoćete poezija, kćerka je Božja. Gdje god i kad god zataji svoj izvor, ona skreće sa svoga bogodanog stajališta. Gdje su na svijetu katoličke gore, katoličke planine, katolička mora, katoličke rijeke? — Priroda je posvuda lijepa, jer je posvuda Božja. Činjenica da se govori, i mora govoriti, o »katoličkoj literaturi« dokazuje gdje je, kada i kako je literatura, umjetnost, poezija, pa i kod nas Hrvata i Slovenaca, zaboravila svoje visoko zvanje. »Ad maiora natus!« moralo bi biti načelo svakoga pravoga umjetnika.

7. *Vaši motivi i nadahnuća?*

»Vi jeste i bićete plodan, ako ostanete na domaćem tlu« — uvjeravao me dr. Frančišek Lampe ,osnivač i prvi urednik »Doma in sveta«. To sam i sam vrlo dobro osjetio kad sam se god udaljio od toga. Kad god bi mi tko narinuo zadaću ne obazirući se na moje bivstvo i uvjerenje, ponizio bi moju Muzu i degradirao njeno djelo.

Sjećam se kako je pisao umjetnik umjetniku: Schwind Mörikeu kad mu je ovaj poslao dramu »*Anakreon*«: »Ako nam je ovo djelo uskratilo samo jednu Vašu pjesmu, Anakreon je preskupo plaćen. Kako je Antika škodila našoj narodnoj umjetnosti!«

8. *Koju je Vašu knjigu kritika najbolje primila?*

I kritika uvijek me je sjećala moga početka i izvora »V mladem jutru«. Uvijek mi je, i s pravom, predbacivala kad bih se iznevjerio narodnoj duši i rođenoj grudi. Pošto sam u Rimu zapjevao i izdao zbirku »Roma«, odmah su razabrali da u tim palmama i platanima ne pjeva ptica s juga, nego domaći kos koji se zapravo nikuda ne seli. Kritika je uopće pohvalila samo onu moju pjesmu u kojoj je drhtalo pšenično polje, posavsko selo, zeleno pogorje, jednom riječi, obzor koji ljubi zvijezde, a ne raspravlja o njima riječima zvjezdoznanca.

9. *S kojim ste pjesnikom u vezi sada?*

S Prešernom! Najdraži mi je bio i ostaje. Često sam išao i na njegov grob u Kranj. Zavolio sam ga i zato, što se je, kao i ja osamdeset godina kasnije, pripravljao za rigoroze u župnom dvoru na Ježici i tada objavio prvu svoju pjesmu »Dekelcam« (1827 u ljubljanskom listu »Illyrisches Blatt«).

Inače najviše sam usmeno i pismeno bio u vezi s Fr. Ksaverom Meškom. U zadnje vrijeme najradije sam raspravljao o književnosti s naučnim piscem drom Francom Dergancem. Iskusni su ljudi također dobri kritici suvremene književnosti.

10. *Što Vas sada najviše zanima i što mislite, ako Vas Bog poživi, još raditi?*

Kad mi se u Rogaškoj Slatini povratilo zdravlje o kojem se mislilo da mi se uopće neće vratiti, zdrav i oduševljen pogledao sam po slovenačkoj zemlji: »O, kako si lijepa! Kako sam te dosada premalo poznavao, cijenio i ljubio!«

Gdješto drugačije gledam. Nestalo je maglâ koje su me kadšto smućivale. Jasno vidim da na ovoj lijepoj zemlji živi čovjek s lijepom dušom koja bi zaslužila bolji udes. Ako bih što mogao, rado bih učinio, zapisao i rekao da bi tom čovjeku »milejše zvezde kakor zdaj sijale«. (Prešern.)

P R E G L E D

JASLICE

Jeronim Donić imao je ženu delikatno lijepu, dobru i plemenitu, koju je uza sve to iznevjerio. Kad je sirota u porođaju umrla, bilo je kajanje prekasno. Antonija, njegova grešna ljubav, postala mu je zakonitom ženom koja je, tobože, prigrlila malu Vanku. Ali u Vanki raste živa slika pokojne njezine majke, na užas Antonijin. Da je se riješi, a da ujedno izvuče što veću materijalnu korist iz njezine udaje, Antonija hoće da Vanku dade mladom Jablanskom, mladiću pokvarenu i rasipnu, sinu sebična lihvara koji je upropastio Donića. Da jače priveže mladića uza se, potpisuje mu mjenicu na visoku svotu koju je lakoumno izgubio; Jablanski ima, nakon toga, još i jače oruđe u rukama da se osveti Doniću zato što njegova Vanka odbija mladićevu ruku. Vanka je progledala sve otrovne osnove svoje maćehe, a uz to, ona svom čistom i plemenitom dušom voli Bernarda Lucijanića, mladića koji svira orgulje u Bogorodičinoj crkvi, umjetnika-muzičara. Iako je Donić na strani kćerke, on je ipak, nekad grešnik, preslab da je zaštiti i preslab da se odupre Antoniji; ali Vankina nevina duša nalazi drugog »zaštitnika« — to je mali Panić, siroče umjetnika-tesara kojega je također upropastio Jablanski. Majka Bernarda Lucijanića ne može da oprosti Doniću postupak s njegovom ženom, pa je stoga okrutna i prema Vanki, pretpostavljajući da se umetnula u oca, a da ju je i Antonija tako odgojila. Nije pomogla čak ni nesreća Donićeva kojega je ranio sluga Jablanskoga kada se on, Vanki za volju, toliko ponizio da ide moliti Jablanskoga za odgodu mjenice, i kada se, ranjen i ponižen, gubeći svijest, sklonio u Lucijanićkinu kuću. Ali dva nevina srca učinila su čudo pomirenja: Vanka koja je, da namakne novaca za očevo liječenje, po kiši i oluji išla prodavati cvijeće pred crkvom, razbolila se teško i ta je bolest pospješila Bernardovu odluku. A drugo, Panić je krišom izgradio svoje veliko umjetničko djelo: štalicu, i anonimno je izložio s nekadanjim drugovima svoga oca. Dijete je baštinilo talenat očev, a uz to su mu stradanje i plemenita blizina Vankina dali toliko zrelosti i dubljine, da je stvorio najbolje umjetničko djelo izložbe. Jablanski otkupljuje štalicu upravo za onoliku svotu, koliku je Antonija jamčila, i tako Panić spasava Donića i Vanku, a Bernardo dobiva Vankinu ruku. Panićeva je štalica ne samo lijepo djelo, nego i ključ u duše i srca: na njemu je među licima koja se klanjaju novorođenome Spasitelju, Donićev vjerni lik: tko hoće da se zaista preporodi, treba da ide pred štalicu, da se uči biti ponizan duhom. Simpatični čovjek koji se, inače, kajao za svoj grešni život, iako mnogo toga nije mogao više popraviti, bio bi, možda, ponovno upropastio Vankinu sudbinu, jer nije znao biti ponizan onako čisto i iskreno kako su to bili pastiri pred jaslicama. Jaslice su, dakle, velika škola kako ćemo doći do toga da razumijemo i djelotvorno ljubimo druge; da ta pouka bude jasnija i primjenljivija, Panić nije izradio božansko Dijete koje je smješteno u jaslice kao Sunce koje obasjava i preporađa srca; ono bi za mnogoga, možda, značilo samo prikaz historijskog momenta: u Panićevim jaslicama nema vidna Isusa, jer on mora da bude nazočan u svačijem srca, a naša će ga iskrena poniznost smjestiti onamo.

Ne treba ni kazati koliko je ta misao duboka i lijepa, i kako je prikazana na neobičan i izvoran, a sasvim umjetnički način. Pripovjedačka umjetnost gđice Side Košutićeve razvija se u »Jaslicama«[1]) do zrelosti i punine životnog i umjetničkog gledanja. Svaka pripovijetka u koju su uloženi čvrsti i jasni etički sudovi i nastojanja da se zaista osjeti šta je u životu istinsko, vrijedno i dobro, riskira prigovor da su dobri likovi suviše svijetli, a loši suviše mračni i, da neminovnom konačnom pobjedom Dobra pripovjedač ne može da izbjegne konvencionalni happy-end. Sve se to može kazati o pripovijetkama koje su namjerno smišljene za »edifikaciju« i koje imaju naročit odgojni karakter. »Jaslice« nisu nipošto takve; one su potpuno umjetnički plod pisca koji se bori da sam, u svojoj duši, savlada zlo koje ga okružuje u svijetu. Ako su Vanka, Panić i Bernardo gotovo bez pogreške, to je zato što su sve troje još sasvim mladi i srcem nevini. Ali nijedno od njih nije ipak slobodno od nepromišljenih čina, kao Vanka kada je izvrgnula svoj život opasnosti, prodavajući cvijeće pred crkvom. A da se i najbolje namjere i najneviniji čini mogu tumačiti baš protivno, pokazuje držanje Lucijanićkino prema Vanki kad gleda u njoj samo plod Donićeva i Antonijina uzgoja, neiskrenu licemjerku. Tako i svijet često sudi i najbolje ljude, pa se onda čudi što nema dobrote u svijetu: kad bismo sve vidjeli zaista onako kako jest, bez sumnje bismo se uvjerili da u svijetu ima daleko više dobrote nego što mislimo, unatoč slabostima i lošim sklonostima ljudskim. Odrasli, čiji je karakter već razvijen i zreliji nego u mladih koji još tako rekavši nisu ni imali prilike da posrnu, ako su inače dobra i plemenita srca, odrasli kao Donić, Antonija, Jablanski, Lucijanićka i dr. pokazuju već mnogo više složenosti kao Donić koji se neprestano raspinju između svoje strasti prema Antoniji i ljubavi prema Vanki koja za njega ujedno znači i grižnju savjesti prema pokojnoj ženi. Što je Antonija pretežno opaka i zlobna, to nije otuda što bi ona bila »živi đavao«, nego je glavna njezina pogreška lakoumnost i težnja za udobnim životom, neodupiranje strasti; kada nijedna od tih pretenzija nije na kocki, onda ona zna biti ljubezna, osjetiti nježnost čak i prema Vanki. A Lucijanićka, inače dobra majka Bernardova, može da bude toliko zaslijepljena u neprilaznosti svoje krijeposti, te izmamljuje nevinoj Vanki gotovo očajan povik: »Zar i dobri ljudi mogu biti zli?« (str. 82).

Ali dominantne tri ličnosti autoričina stvaranja jesu troje mladih bića oko kojih je stalno usredotočena njezina misao: Panić, Vanka i Bernardo. Ovaj posljednji je direktno najmanje ocrtan — izlijevajući svoju dušu u tonove, on ne umije i ne može na drugi način da se saopći drugima, te je stoga nespretan i zatvoren; zato u njegovu dušu daje najljepši uvid ono što je autorica, divno i duboko, kazala o muzici. Panić je dijete-umjetnik kojemu se život tek otvara. Razočaranja kod prvih susreta sa Zlom, težina prvih životnih iskustava, prve boli i prve suze djeteta koje je ostavljeno samo sebi, ili siroče ili bez roditelja koji bi ga mogli razumjeti — to je najjača i najmilija domena stvaralačkog rada gđice Košutićeve. Tko je pročitao njezinu prekrasnu novelu »Njegova lastica« (u br. 3. »Hrvatske Prosvjete« o. g.), imaće potpun predukus sve one nježnosti, tankoćutnosti i suptilne psihologijske pronicavosti kojom se autorica zadubljuje u ovakve odabrane dječinje duše. Još nenačeta, nepatvorena svijest o Dobru i Zlu, svježina nevine sklonosti koja instinktivno privlači djetinju dušu prema onom što je lijepo, dobro i istinito, neposrednost mišljenja i izražavanje bez stege lažne konvencije, to su neodoljive karakteristike tih malih junaka koji moraju da zarobe čitaoca. Ovdje još više, jer je Panić umjetnik, i probuđenje njegove umjetničke duše u tijelu krhkog dječačića ocrtano je majstorski duboko. A Vanka je bez sumnje najfiniji djevojački lik što ga je dosad ocrtala gđica Košutićeva. Treba naročito istaknuti, da gđica Košutićeva nikada nije štedila ženskih slabosti i loših sklonosti, i da ima naročita snaga uvjerljivosti i životne istinitosti u tom kada ona crta majke koje zanemaruju svoju djecu, žene, koje se poigravaju mišlju grešne ljubavi ili joj čak popuštaju, koje su spremne da se podadu lakom životu i raskoši ne pitajući pošto i zašto. Nije, dakle, njezino gledanje žene jednostrano i djevojački bezazleno. Ali zato je i smjela da zamisli lik čiste, nevine i srčano plemenite Vanke bez straha da će biti naivna i pretjerana. U crtanju životnih prilika, okoline, historijske atmosfere, gđica Košutićeva naročito je oskudna; u nje nema gotovo nikakva realističkog detalja, jedva da se osjeti vrijednost novca i po koja, prilično sporedna oznaka vremena. Pa to je i prilično nevažno na pogled plastike i životvorne snage kojom ona zadahnjuje svoje ljudske likove. Ipak se sasvim jasno vidi materijalni problem: Donić, nekad ugledan gradski vijećnik, srušen intrigama jer je tražio istinu o poslovanju izvjesnih ljudi, ostao je samo na tom da ima krov nad glavom i nešto zemljišta. Dnevni potrošak namiruje se prodajom cvijeća koje se uzgaja na Donićevu zemljištu i prodaje kod Bogorodičine crkve. Zamisao ovih materijalnih okolnosti neobično je fina: iako se bore za eksistenciju, ni Donić ni Vanka ne moraju se sniziti na poslove koji bi im oduzeli onaj biljeg istinskog i pravog gospodstva koji i u najtežim situacijama obavija njihovo biće izvjesnom harmonijom

[1]) Sida *Košutić*, Jaslice, roman, Knjižnica Dobrih Romana, XV 60, Zagreb 1933., Izd. Knjižnica Dobre Štampe.

i smirenošću. Vanka nije umjetnica, kao Bernardo i Panić, ali ona raste među cvijećem; sama kao jedan divni cvijet, ona ima osjećaj za ljepotu poput umjetnika, a djevojka, dakle žena, ima pronicavije oko za zamršene putove života nego njih obojica. Cvijeće koje je okružuje ići će u Bogorodičinu crkvu pred oltar— ako ga kupe oni koji u nju ulaze; ako li ga kupe izlaznici, tko zna kojoj će lakoumnoj pustolovini poslužiti? Takva je sudbina djevojke na raskršću života; na tom je raskršću Vanka. Slika kada Vanka, slabo odjevena (na brzu ruku, i jer više i nema što da obuče), prokisla, i izvrgnuta ruglu oholih gospođa i brbljanju čitavoga grada, prodaje pred crkvom cvijeće, neodoljivo je lijepa i jaka. Kakva krvava ironija, susresti baš u tom času, na crkvenim stepenicama, majku onoga kojega voli, Lucijanićku koja je prezirno omjeri, umjesto da joj priteče u pomoć. Ali Vanka se hrabro uspinje dalje: u crkvi, njezin je život u Božjoj ruci. I on će izići iz te kušnje pobjedonosan.

Dijalog gđice Košutićeve nije realističan, kao ni crtanje milieua. Čitavo je njezino gledanje svijeta duhovno, pa ako pojedina lica ne govore izrazima i frazeologijom koja bi odgovarala lično njima, unutrašnji način njihova izražavanja (da se tako izrazim) uvijek je naročito njihov, primjeren njihovoj duši. To daje pripovijedanju izvjesnu ujednačenost koja nije monotonija, i harmoniju koja ne znači ni bezličnost, ni dosadu. Naprotiv, kako su lica oštro i jasno karakterizirana, tako naročito čitav stil i način osjećanja, mišljenja, izražavanja u romanu ostaje isključiva vlasnost gđice Košutićeve. To donosi izvjesnu originalnost izražavanja koje je, u prijašnjim djelima njezinim, znalo katkada biti ponešto tvrdo i teže razumljivo. Sada se, u vezi s mislima i predmetom romana, sve više pročišćuje i bistri, donoseći pritom neobično sretne jezične i stilske prinove kao na pr. *rasprstiti* ruku (raširiti prste); mršava kao posna riba; obuhvatala njegovu dušu i milovala da je iscijeli i *natkrovi nebom;* nešto je lomi i *satkiva se zavjesa vrelih suza;* duša natopljena i pretopljena ljepotom evanđelja; često su izmijenili toplinu oka; ona je utjelovljena ljepota njegove najdublje čežnje itd. Govoriti ovako biranim, poetičnim jezikom gotovo da se već odučio moderni roman. Tajna te neobične ljepote leži u upornom traženju gđice Košutićeve onoga najvišega i najljepšega, što može da dade umjetnost, onoga što može da nam pozlati život. U »Jaslicama« ima neprolazno dubokih misli o smislu i biti umjetnosti, o duši i životu pravog, Božjeg umjetnika. Neka mi bude dopušteno da ovdje prepišem tek jednu stranicu, duboku i lijepu, u kojoj autorica, govoreći o duši Vankinoj, u crkvi, nakon njena junačkog djela, tumači ujedno i samu svoju umjetnost:

»Tamo u tamnom polukrugu visi Krist. Sustala je pred njim i osluškivala povijesti ljudske duše. Ta se povijest stala obnavljati i razmatala se kao dugo svinuta vrpca, na kojoj piše nešto sasvim drugo, nego u običnim povjesnicama i nešto što se ne da pohraniti u naučne police i što nije na dosegu ljudskom oku. To su unutarnje pokretnine vanjskog zbivanja, misterij vjerovanja i naslućivanja vječnoga, pokraj onoga što se kotrlja ulicama i preplavljuje svakidašnjicu. U mirisu što se rasprostirao naokolo, oćuti miris slatkoga božanskog bitka utjelovljenog u one dvije razapete ruke, koje jedine nigda ne učiniše zla, u trnjem izbodenom čelu, s kojeg se jedinog odsijevalo blago za sve ljude i njihova imena, rođena i još nerođena, slijevao u sebi u jedno ime: duša. I ona je u sebi stala ponavljati: ne moja, ne moja, već tvoja volja neka otvori pupoljke moje sreće; i ne tek moje, nego sreće svěju nas, Isukrste, jer je velika bijeda zamećavila našim životima...

Ništa drugo. Molitva je bila završena. Nije ni imala početka. Ona je samo nastavak njena bića, isti nastavak kao i malo prijašnji, kad je prodavala cvijeće.« (str. 169.).

Ljubomir Maraković

STUDIJA O M. BOGOVIĆU

G. dr. A. Barac posvetio je naročitu monografiju Mirku Bogoviću[1]) kao piscu koji je, u svoje vrijeme, zauzimao dominantno mjesto u hrvatskoj književnosti. Osnovna teza radnje vidi se već iz njezine prve rečenice: »Literarno-historijsko značenje pojedinih pisaca nije uvijek jednako umjetničkoj vrijednosti njihovih djela.« Pisac demonstrira tu tvrdnju — u ostalom, sasvim ispravnu — analizom značenja i vrijednosti pojedinih Bogovićevih djela, i cjeline njegova literarnog rada uopće. Sasvim je jasno da je Bogovićev rad bio za njegova života precjenjivan, a sasvim je jasno i to da on ni onda ne bi bio mogao izdržati poredbe ni s onim što je, zaista vrijedno i veliko, već prije njega postojalo u našoj književnosti. Ali uza sve to, držim da Bogovićev rad, bar u nekim točkama, čak i po estetskim kriterijima, može da zadrži izvjesno značenje kao preteča i spojka. U najmanju ruku, ne može se usvojiti argumentaciju g. dra. Barca kada u procjenjivanju vrijednosti književnog djela stavlja kao kriterij stvarnu originalnost. Poznato je da motivi idu u umjetnosti od ruke do ruke, i da je bar pola Šekspira stvarno, istinski »neoriginalno«, kao to da se nerijetko veličina krupnih pjesnika očitovala baš onda kada su genijalno i nedostižno obradili »posuđen« predmet. Nije li čak i sam »Faust«, svijesno i sasvim jasno, potekao iz marionetske igre, naslanjajući se na čitave prizore iz nje? Samo, istina je, doduše, da se kod pjesnika manjeg talenta, kada posudi kakav motiv, osjeća kako ovaj nije još organski ušao u čitavo njegovo umjetničko stvaranje i kako je, katkada, upravo razrožan s ostalim smjerom i karakterom njegova rada. Drugo: g. dr. Barac prigovara Bogoviću slabu psihologijsku obradu s obzirom na t. zv. retardativne momente u dijalogu. Tako n. pr. duge partije govora prije nego što se saopći ili učini neka hitna i presudna stvar. Dakako da sa stajališta modernog realističkog taj prigovor stoji, ali Bogović nije pisao u tom stilu. On je stvarao u duhu patetične klasične drame koja, na taj način, ne daje realni dijalog, nego izravnu introspekciju u duševno stanje dotičnog lica. A da se Stjepan Tomašević zaista u sebi lomi i nastoji opravdati svoj čin prije nego što pređe na nj, to je svakomu jasno, ma koliko samo djelo iziskavalo hitnje. U mislima, u njegovoj duši, dakako da se to dešava strelovitom brzinom, ali u riječima to uvijek traži vremena. Dakako da velik pjesnik umije u te riječi unijeti toliko unutarnje i vanjske dinamike, da se i ne osjeti trajanje potrebno da se one izgovore; ali tim nije nipošto uklonio davno *sredstvo* psihologijske interspekcije. Treba se sjetiti divnih — a toliko dugih — monologa Šekspirovih, pa da se vidi kako ono u čemu je ponajglavnija pjesnička snaga velikog Šekspira, ne može da izdrži realistička shvatanja stilizacije drame. Ali što, po mom mišljenju, otima Bogoviću mogućnost dramskog govora, nisu ovakva »naivna« tehnička sredstva koja su običajna u svakoj klasičnoj drami, nego razvučenost same dikcije, nedramski karakter. A tu i opet Bogović lično nije toliko kriv, nego nesretna *predrasuda deseterca* kao jedinog »pravog« našeg stiha koja je počinila toliko zla u našoj književnosti XIX. vijeka. Ne pati li od istoga zla, u drami, i Demeter i Preradović, pišući neke razvodnjene trohejske tirade stihom, koji je kraći od pravog dramskog stiha i, radi toga, svaku misao mora da razvuče bar u dva, tri stiha. Deseterac, dakako, donosi sobom i izvjesni stil izražavanja koji, potječući iz epske narodne pjesme, ne pristaje nikako u dramu i svojom »epskom opširnošću« čini dramu razvučenom i beživotnom. Držim da je u tom razlog i bljedoći Bogovićeva humora. Bogović je pokazao izvjesnu — relativnu dakako — samostalnost: unatoč njemačkoj drami Schillera i njegovih epigona, u kojih nema Šekspirova humora kao oduška tragičnoj patetici glavne radnje, Bogović je nastojao da restituira Šekspirov humor u scenama t. zv. »nižih« lica, ali je zaboravio da su te scene kod Šekspira redovno u potpuno slobodnoj prozi koja mu daje mogućnost neposrednog, katkad i »krupnog« izražavanja. Bogović je, povodeći se za Nijemcima, nastojao da drama bude isključivo u stihu, a šala, makar i najduhovitija, u stihu, razvučena ili stilizirana, gubi snagu pointe, a katkad i jasnoću smisla.

Kad se uzmu u obzir svi ovakvi teretni momenti koji sapinju Bogovića bez njegove vlastite krivnje, još uvijek je teško kazati da li je on zaista imao pjesnički talenat. G. dr. Barac misli, općenito, da nije, i nitko ne može dokazati protivno. Ali iako Bogović ne bi možda nikad pisao poezije u višem smislu, u njega je svakako bilo sposobnosti da dade *dobru literaturu.* Kad se, za učestvovanja pok. Stj. Radića u vladi, davao u zagrebačkom Narodnom Kazalištu »Matija Gubec« kao seljačka pretstava, mogao se svatko lako uvjeriti kako je dobar instinkt za pozornicu imao Bogović i kako su pojedini prizori, i to ne malo njih, dramski i scenski efektni. A slično se sjećam i đačke izvedbe »Stjepana Tomaševića«

[1]) Dr. Antun *Barac,* Mirko Bogović, Preštampano iz 245. knjige »Rada« Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1933.

u gimnaziji, dok sam bio đak (u Travniku) kod koje, unatoč tomu što su bila izostavljena ženska lica i sve što se na njih odnosi, te prema tome komad bio okrnjen, uza sve to je dramatika zbivanja zadržala jaku napetost i scensku uvjerljivost.

Slična se misao nameće i kod razmatranja Bogovićeve novelistike. Možda je on sam, zabludom o pojmu književnosti, smatrao potrebnim »napete« »srednjevjekovne« ili »hajdučke« priče u stilu pseudoromantičnih »Ritter- und Räubergeschichten«; možda su to tražili tadanji čitaoci, naviknuti na sličnu njemačku literaturu (slično kao što je Wieland istiskivao frivolnu francusku lektiru još frivolnijom njemačkom) ali svakako, Bogović je imao smisla za novelu u boljem smislu, barem jedanput u čitavom svom književnom radu, a i to je za preteču dosta. To je bilo u noveli »Slava i ljubav« koja svakako zauzima naročito mjesto u Bogovićevoj novelistici. Prvo, ona nije smještena ni u fantastičnu historiju ni u hajdučki folklor ostalih Bogovićevih novela; ona se odigrava u prošlosti koja je premalo davna da bude historija, a ipak dosta udaljena da bude slikovita i prilazna neobičnim zapletajima. Ako se upisuje u slavu Heineu što je imao smisla za sjaj Napoleonove veličine, to Bogović, baš zato što je neznatniji, zaslužuje priznanje za svoju »napoleonsku« novelu u Monarhiji koja je bila sve prije nego oduševljena za Napoleona. Zatim, nije li taj nemirni, burni i vojničke slave željni mladić Ivan koji tako radosno srće za pobjedonosnim Orlovima, živa slika Bogovićeva temperamenta i karaktera koji je tako dobro ocrtao g. dr. Barac: »Dvije su najglavnije crte u Bogovića kao čovjeka: beskompromisnost u idejama i temperamentnost u postupku«. I, napokon, nisu li Ilirci katkada smiješni kad nastoje da ožive svoje slavenstvo »Ljeljama« i »Ladama« i kojekakvim »slavenskim« jezičnim kovanicama, dok ovdje Bogović u divnoj čovječnosti ruskoga boljara koji spasava život »neprijatelju« koji govori bratskim jezikom i ukazuje mu pravu slavensku gostoljubivost daje kud i kamo stvarnije i životnije shvatanje slavenstva. Da Ivanovu suparniku uspijeva da sabotira sva njegova pisma i da on nikako ne može da dade glasa o sebi, to je nešto neobično, ali se sličnih slučajeva, i bez ičije namjerne sabotaže, dosta dogodilo za svjetskog rata kada su komunikacije svakako bile savršenije od ondašnjih. Konačno, ne smije se zaboraviti da po teoriji, izvedenoj iz uzornih novela Boccacciovih i Cervantesovih, novela znači neobičnu, makar i misterioznu, zgodu ispričanu kratko i napeto, i da se taj pojam novele osjeća čak do Turgenjeva (na pr. »Tri susreta«) i dalje. Novela »Slava i ljubav« po mom je mišljenju prva novela kod Hrvata koja može da se tako nazove u modernom i literarnom smislu i po njoj Bogović dobiva ne vremensko, nego literarno prvenstvo nad svojim suvremenicima Tomborom, Veberom i Jarnevićkom koje on, dakako, u drugim svojim novelama ne nadmašuje. Sva je ta novelistika više-manje diletantska, jer potječe od ljudi koji nisu bili pravi i rođeni pripovjedači nego dobronamjerni pisci koji su svakako htjeli da stvore našu pripovijetku, jer je u ona doba nije bilo. Ne želim da se ističem nekim bizarnim zasebnim sudovima, ali mislim da se novela »Slava i ljubav«, uza sve svoje zastarjele rekvizite (kojih, u ostalom, ima izdašno i kod Šenoe), može i danas čitati s interesom, i čak i s izvjesnim zadovoljstvom.

Nipošto ne bih želio da se ovo nekoliko opazaka shvati kao neko precjenjivanje Bogovićeva talenta (općenito, sud g. dra. Barca odgovara istini); one su potekle samo iz želje da se kod nas, kad se stvaraju estetski kriteriji, unese u detaljnu analizu po mogućnosti što više raffinementa.

Ljubomir Maraković

PSIHOANALIZA

Bilo je često filozofa koji su nastojali svesti sve pojave ljudskoga života na neke besvijesne elemente. Zamišljati zazbiljnost kao besvjesni duh, bio je temeljni zakon filozofije E. Hartmana. Nesvjesno bi bilo ono nedokučljivo prastanje koje se krije iza naše pojavnosti, a na koje se svodi sve što je genijalno i veliko, uopće sve što postoji.

Kako se vidi, nalazimo se pred sistemom dijametralno oprečnim onome što ga je Hegel osnovao koji je bio mišljenja da se mora sistem svijeta svesti na ideju. Ova bi bila temelj svega, a zazbiljnost bi bila njezina manifestacija, duboko prožeta umnim ili svijesnim. Schopenhauer, naprotiv, usvaja donekle dijalektiku Hegelovu, ali mjesto ideje postavlja volju koja se, kao oslon svijeta, razvija bez cilja, bez svijesti nekim tajnim nagonom u beskrajnoj težnji za nečim što ne postoji, baveći se stvarnošću koja nije. Jednako je i Nietzsche spočitavao Sokratu što je svodio cijeli sistem ljudskoga djelovanja na spoznaju i htio da sve bude prožeto sviješću.

Taj je sistem besvjesnosti u zadnjim danima nastao kao reakcija na pretjerani racionalizam njemačke filozofije i kao takav on bi bio opravdan, kad ne bi prešao u pretjeranost. Svakako je razumljivo da se ljudi nijesu mogli zadovoljiti apriorističkim dedukcijama idealista, naročito Hegelovaca koji su zabacivali svaku indukciju i cijeli skup istine vukli iz forme ljudskoga razuma. Napokon, cijela ta nemoguća Hegelova dijalektika mogla se obrnuti i na drugi pravac, pa se tkogod mogao sjetiti da mjesto ideje postavi, recimo, materiju, kako je učinio Marks, i tako dobivamo filozofiju sasma oprečnu, premda vuče lozu od istog oca.

Čudna je sudbina ljudske misli! Rekao bi čovjek da osnivači sistema nijesu bili svijesni posljedica koje ima svaka nauka, bačena u javnost. Današnji popularni materijalizam koji je neobično zahvatio besvijesne mase i u kojem velik dio današnjih duhova nalazi rješenje životnih problema pa im se čini da bi to moglo biti opravdano naziranje na svijet, nastao je ipak nekim čudnim slučajem. Marks, idejni učenik Hergelov, ponosi se doduše time što ga najbolje shvate, samo mu se čini da njegova temeljna ideja o prvenstvu misli nije zgodna i da je treba izmijeniti, i to nečim što je upravo potpuna njezina negacija, naime materijom, besvijesnim. Kad bismo se pitali zašto baš radije materija nego ideja, teško bismo dobili odgovor. A ipak se radi o pitanju koje zasijeca u prvotne probleme života. Svakako je interesantna činjenica da je materijalistički sistem nastao iz principa one filozofije koja je njegova potpuna negacija, iz idealizma. Tako se dogodilo nekim čudnim slučajem da imaju zajednički izvor ova dva sistema koji su zapravo potpuna negacija jedan drugoga. Jer dok je idealizam tako naglasivanje ideje ili misli, da konačno ovu poistovjetuje sa realnošću, materijalizam, naprotiv, niječe svaku ideju i postavlja materiju kao temelj svega.

Ništa čudno da svi pristaše materijalizma usvajaju nekako i teoriju besvijesnoga, kao što se to događa kod poznatog psihologa Freuda. Prije svega moramo naglasiti, kako to uostalom čini i sam prevodilac Freudova djela1) g. dr. Lorenz, da je Freudu darwinizam još i danas nesumnjiva istina. On dakle polazi sa materijalističkog stanovišta koje, nuzgredno budi rečeno, za njega ne pravi nikakvih poteškoća. Freud ne misli na to da bi danas materijalizam kao naučno filozofski sistem mogao biti neodrživ i da bismo teško našli u našim danima ozbiljnih filozofa koji bi se za nj zagrijavali te ga znanstveno obrazlagali. Štaviše, danas je materijalizam u suvremenoj filozofiji podvrgnut od mnogih mislilaca oštroj kritici, kao na primjer od Bergsona. Osim toga, danas je psihologija pokročila naprijed, na što se Freud ništa ne obazire. Zato g. prevodilac ima pravo kad tvrdi da Freud ne ide za suvremenom psihologijom, pa bi zato psihoanaliza bila u svom temelju naivna i zastarjela. Kad spomenemo nekritičnost Freudova razglabanja i kad se sjetimo da su njegove tvrdnje u mnogo slučajeva proizvoljne, onda ćemo razumjeti pojavu tako žestoke kritike ovog materijalističkog tumačenja ljudskih doživljaja koje je moglo upaljivati doduše u zadnjim decenijima prošloga vijeka, kad je materijalizam bio u modi, ali koje danas, kad se posvuda osjeća renesansa spiritualizma, postaje nesuvremeno i neznanstveno.

Psihoanaliza, dakle, trpi od temeljne pogreške time što pretpostavlja ono što bi se ipak moralo dokazati, to više što bismo danas teško našli filozofa koji bi se odvažili naučno opravdati materijalističko stanovište i filozofski ga dokazati.

Ali kad bi se postavili na materijalističko stanovište te kad bismo dopustili taj nemogući apsurd da nema ništa nad materijom, još bi uvijek psihoanaliza svojom jednostranošću uključivana nerješivih kontradikcija. Svesti naime cijeli kompleks ljudskoga života na jedan jedini nagon, svakako je neobično. Doduše, mora se priznati, Freud ne ide tako daleko kao njegovi učenici koji su »panseksualizovali« cijelo ljudsko nastojanje, ali ipak i on sam priznaje da seksualni nagon ima udjela u najvišim kulturnim, umjetničkim i socijal-

1) Sigmund *Freud*, Uvod u psihoanalizu, Beograd 1933., izd. »Karijatide«, preveo i uvod napisao dr. Borislav *Lorenz*.

nim manifestacijama. Ne misli da bi se sve dalo svesti na živinske nagone, pa da bi ljudska kultura bila produkt nesvjesnoga, ali priznaje da se sve ono što je najbitnije i najgenijalnije u životu, mora svesti na seksualni nagon, pa prema tome da je nesvijesno u nama najvažnije. Čovjek bi zato morao izmijeniti red mišljenja i podrediti nesvijesnome svijesno.

I sam Adler, Freudov učenik, materijalista kao i on, vidi nedostatke takve simplificirane psihologije, pa nastoji korigirati mišljenje Freudovo teorijom o instinktu vladanja. Jači nego seksus, veli Adler, a usto individualniji i osnovniji jest instinkt za vladanjem i volja za moću.

Sveti Toma Akvinski navodi razlog impulsivne seksualne težnje i dovodi je u vezu s tendencijom same prirode za samoodržanjem. Čovjek je i individuum i dio cjeline. Kao individuum postoji u njemu težnja za samoodržanjem, koja se izražava u pohlepi za hranom. Ali on je i dio cjeline, član vrste, i kao takav teži da se održi u svojoj vrsti i taj se nagon očituje u seksualnim težnjama. Budući da je dobro vrsti veće nego dobro individuuma, težnja za očuvanjem vrsti je jača od one koja ide za očuvanjem individuuma. No jedna i druga težnja mogu se konačno svesti na jednu, na težnju za samoodržanjem. Ako čovjek teži za hranom i ako vrsta u individualnom instinktu teži za seksualnim nagonima, to je zato što se i individuum i vrsta nastoje održati. Drugim riječima, to je, konačno, težnja za samoodržanjem, a ova je, dakako, najjača, jer je temelj svim drugim nagonima. Svako biće najprije i u prvom redu teži za tim da se održi i da sačuva svoj opstanak, i teško je naći koji slučaj gdje bi neko racionalno ili iracionalno biće imalo sklonosti za uništenjem samoga sebe. Kad se sjetimo da težnja i nije drugo nego očitovanje same bitnosti i da utoliko neko biće teži za nečim ukoliko ono postoji, onda će nam biti jasno, da je težnja za uništenjem upravo apsurd, jednako očit kako bi bio apsurd da nešto i bude i ne bude. Ako je to tako, onda možemo postaviti zaključak da je instinkt za samoodržanjem u čovjeku najjači i da je on temelj svima drugima, pa zato, ako bismo htjeli simplificirati ljudske djelatnosti i prisilno svoditi sve na jedno, tada bi bilo opravdanije pozvati se na taj nagon koji je tako duboko usađen u ljudsku bitnost. Ali svak vidi da je previše nategnuto to simplificiranje, a da je čak neprirodno svoditi tako kompliciran organizam ljudskih djelatnosti na jedan jedini princip. Već je u tome prva pogreška što se totalno ukida distinkcija između spiritualnoga i materijalnoga, kao da bi to bilo jedno te isto. Još je gore zatim, kad se i same materijalne pojave svode na jedinstven nagon, to više kad znamo da su ljudske težnje tako međusobno različne, da nam izgledaju kojiput i oprečne. Čovjek je kompliciran organizam, sastavljen od mnogo različnih i oprečnih elemenata, pa nije moguće tu osebujnost sposobnosti rastumačiti jednim jedinstvenim principom, pogotovu je to nemoguća stvar kad dolazi u obzir jedan od inferiornijih principa ljudskog djelovanja.

Hijacint Bošković

LIDIJA SEJFULINA I NJEZINE MISLI

I.

Među rusko-sovjetskim piscima, koji su se afirmirali zadnjih godina, te se već smatraju nekom »starijom generacijom«, ističe se Lidija Sejfulina. Ona je podrijetlom kći baškirskog naroda. Njezin je otac, čini se, kao pokršteni Baškirac svršio »duhovni seminarij« i bio svećenik. Sama spisateljica je svršila gimnaziju u jednom od uralskih gradova; istupi na književnu arenu tamo negdje za rata i revolucije.

Knjiga ima nekoliko. Kritičke ocjene su nejednake i u sovjetskoj, i u vanjskoj kritici.

Najznamenitije je njezino djelo — »Virineja« — Roman jedne djevojke sa sela, koju je vir događaja tako rekavši probudio iz tradicionalnog sna.

Popularna je i zbirka »Gnojivo« (»Peregnoj«), gdje se uz niz originalnih pripovijedaka, nalazi još i neki kritički pokus pod naslovom: »Krpice misli o literaturi«, koje postaju interesantne zato, jer spisateljica tamo donosi svoje misli o slobodi literarnog stvaranja.

Nedavno sam pročitao o Sejfulinoj jedan vrlo negativan sud. Ne mogu da ga ne navedem. Zvijezda Sejfuline, veli taj anonimni kritičar, već je na zalasku u zadnjim godinama. Djelomice su shvatili da ona nije dobra autorica, od česti ona već je prerasla novinske skice, od česti su je »razjasnili«: »ona, vele,

nije to, što se traži; ne govori o seljaštvu onako, kako se hoće; potpuno nerazumijevanje politike »kolhoza«... Nedavno su se sjetili na nju zato, jer je prošlo deset godina, otkako se ona počela da štampa u sovjetskim edicijama — te su naštampali članak o njoj. Ali, na žalost — ne o njezinu stvaranju, ne o nadama na budućnost — nego samo o njezinu *jeziku*.

Taj jezik Sejfuline je smjesa seljačkog govora s jezikom novinskog uvodnog članka, tako da se po koji put ne da raspoznati, tko govori: autor ili junak? Istupajući tako u »sarafanu« i »kokošniku« (seljaćka narodna haljina i naročita ženska kapa), Sejfulina često puta daje *lažne tonove:* postaje gruba i prostačka tamo gdje ne treba, postaje sladunjava do nemogućnosti... Jedan sovjetski kritičar ovom prilikom izražava se do skrajnosti delikatno: »fini lik privlačljive Virineje nešto strada zbog suvišnog ogrubljivanja njezina govora...«

Je li autorica zaslužila ovu ironiju? Po mojem mišljenju — apsolutno ne. Neću da mnogo govorim o »Virineji«. To je istina, da njezina junakinja, inače zacrtana u jako privlačljivim tonovima, katkada gubi svoj čar, zapadajući u jako čudne — s našeg gledišta — situacije i (to je istina) govoreći preveć grube stvari, koje se kose s njezinom, po biti veoma »ženskom« naravi. Ali — kriva nije Sejfulina ni Virineja. Krive su prilike sadanjeg života u SSSR koji takve tipove stvaraju. Treba zbilja duboka prodiranja u bit duše čovjekove i vješta kista da se izvuče ispod sloja prostota — fino, čovječansko i vječito — u junacima...

Zadržaćemo se na zbirci »Peregnoj« (izdanje »Gosizdata« 1929.). U ovoj knjizi je sadržano nekoliko pripovijesti, par skica i mali književni esej. Među tim stvarima ima nešto, što nema upravo nikakve apsolutne vrijednosti. Tako, na primjer, pripovijetka »Milost generala Dutova« pripovijeda o nekim nedjelima, što ih učiniše orenburški kozaci nad seljacima-komunistima jednog uralskog sela. Sva je stvar u tome, da treba prikazati dvojicu komunističkih »konvertita« kao mučenike ideje. Ali relativnu vrijednost skice ipak ima i donosi donekle psihu tamne nepismene mase iz zabitnog kraja; ta je psiha duše servirana na svoj način. Ali ipak iskače ona »vlast tmine«. Quod est demonstrandum!

»Tamna« (tmnaja = mito) — pripovjeda o naivnom Baškircu, koji je došao u Orenburg noseći mito za sovjetske funkcionere, tobože apsolutno čestite. Nesretnik, tobože, navikao za starog režima na podmitljivost činovništva, i nije mogao vjerovati da su sovjetski agenti — anđeli. Sejfulina ih baš i prikazuje kao takve, ostavljajući bijednog Baškirca na cjedilu. Ovdje je specijalna narudžba jasna, jer, kako se čini, u podmitljivosti baš funkcioneri S. S. S. R. nose svjetski rekord. »Instruktor Crvenog Mladeža« (Instruktor Krasnoga Molodeža) — u samom naslovu ima već sarkazam nad nepismenošću (molodež je ženskog a ne muškog roda). Jedan hohštapler dolazi u selo i organizira skupštine, gdje polupismenim frazama zove narod u boj protiv inteligencije.

Pritisnuti režimom uza zid, učitelji i učiteljice korigiraju i redigiraju njegove rezolucije, gdje se traže »lješine« neprijatelja puka... Strašan prizor, zbilja — tragigroteska... Ali, u skladu sa »socijalnom narudžbom«, situaciju spasava stari komunist koji hapsi hohštaplera i onda se čudi starom učitelju, zašto su to dopuštali... »Što mi možemo? Urjadnici (policajni organi carskog doba) su nama izbili svu svijest!...« Kao da su »molode-ski« hohštapleri bolji od policista!...

Među ostalim stvarima ima očitih »narudžaba«: »Radni dan« — gdje je naslikan život komunista i njegove žene u okolnostima doba »nep-a«. Žena, očevidno umorna od politiziranja, traži oduška u »ličnim« osjećajima i pada u naručje jednog »trećeg«. Stvar se svršava »po narudžbi«: sreća se vraća u okviru vršenja stranačkih dužnosti, u odricanju svega ličnog i prijelazi »na društvene tračnice«.

Uza sav »školski« (za S. S. S. R.) kalup, u pripovjetki ima veoma snažnih momenata, što slikaju život »tamo«: gospođice-glumice, koje laskaju brutalnom šefu G. P. U. i slično... »Čovječansko, i suviše čovječansko.«

Isto takove »narudžbe« je »Skaz o Leninu«. Naivno tobože pripovijedanje seljaka o tome kako je car sve nade polagao »na plavu krv«, dok je Lenin sazvao »crvenu«. Tako je Lenin dobio nad carem okladu i zavladao na sreću

naroda... Takvih glorifikacija bilo je i ima previše u svim zemljama — na čast vremenitih mogućnosti... Stil nije loše imitiran: to su »sibirske skaske« preinačene na moderni ton. Ali iskače jedna prostota. Car se svugdje zove »car-Mikolaška.« Ova »smionost misli« na adresu zvjerski ubijenog čovjeka (irelevantno, tko je bio taj čovjek) — nalići na smionost onog magarca iz basne, koji je zadirkivao lješinu ubijenog lava. Ukusnost ovakih istupa ostavljam ocjeni čitalaca.

K. Rimarić-Volinski

UREDNIŠTVO JE PRIMILO:

Knjige »Matice Hrvatske«: *Redovna* izdanja: 1. Hrvatsko Kolo, književno-naučni zbornik, uredili B. *Livadić* i F. *Jelašić*, knjiga XIV (35 suradnika); 2. Bare *Poparić*, Pregled povijesti pomorstva, Dio II.: Od izuma parobroda do naših dana (sa 76 slika); 3. Stjepko *Vrtar*, Veliko proljeće, novela; 4. Slavko *Kolar*, Ili jesmo — ili nismo, novele (Kompromis, Ptitca nebeska, Politička večera, Šljiva, Ili jesmo — ili nismo); 5. Ljubo *Karaman*, Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek (101 ilustracija). Cijena svih redovnih izdanja za nove zakladnike (1000 Din), koji su uplatili cijelu zakladninu, Din 100; za stare zakladnike (Din 200) i za one nove koji nisu potpuno uplatili, Din 140, za sve ostale koji naručuju komplet kod Matice ili kod povjerenika Din 170. — *Vanredna* izdanja: 1. Tin *Ujević*, Ojađeno zvono, pjesme, uredio B. *Livadić*, cijena za članove Din 45, knjižarska Din 60. 2. Stjepan *Mihalić*, Zapaljena krv, dvije novele i lirski roman (Povratak Krste Bukovačkog, Kesten u kanalu, Zapaljena krv), cij. Din 30, knjiž. Din 40. 3. Mala knjižnica, sv. 4.: Milan *Šenoa*, Moj otac, uspomene, cij. Din 20, knjiž. Din 30. — Bulletin international de l'Académie yougoslave des Sciences et des Beaux-Arts, Livre premier, Fascicule deuxième, Zagreb 1933. — Dragutin M. *Domjanić*, Po dragomu kraju, pjesme, Zagreb 1933., cij. uvez. Din 40. — O. M. S. *Gillet*, general dominikanaca, Tendencije današnje intelektualne omladine, prev. Dr. Josip *Nagy*, Zagreb 1933., Dominik. naklada »Istina«. — Dr. Ivo *Hergešić*, Zola i naše doba, Zagreb 1933.; Baudelaireov slučaj, Zagreb 1933., Preštampano iz »Obzora«. — Ante *Katunarić*, Bog je providio i druge priče, Split 1933., Komis. naklada Trgovačke tiskare E. Desman. — Miroslav *Krleža*, Legende, Sabrana djela sv. 8., Zagreb 1933., »Minerva« d. d. — Moderna socijalna knjižnica sv. 1.—2.: Za obnovu socijalnog poretka (Quadragesimo anno), Zagreb 1934., Trenkova ul. 1, II., cij. Din 4. — M. *Pavičević*, Crnogorsko pravosuđe i pravno shvaćanje u anegdotama, uz studije Dra. Živojina *Perića* i Dra. Metoda *Dolenca*, Zagreb 1933., Izd. »Themis«, nakladni zavod pravničkih knjiga. — Dr. M. *Rabinson* — Natan *Biskiski*, Antologija novohebrejske književnosti, Zagreb 1933., Knj. 6. biblioteka »Židov«. — Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, knj. 247., Razreda histor.-filolog. i filosof.-jurid. 110, Zagreb 1933. — Dragutin *Tadijanović* i Olinko *Delorko*, Hrvatska moderna lirika, Zagreb 1933., Zagrebačka privredna štamparija, Margaretska ul. 1., cij. u platno uvez. Din 55.

Uredništvo „HRVATSKE PROSVJETE" zahvaljuje najtoplije svima svojim suradnicima, prijateljima i pretplatnicima na njihovu blagohotnom podupiranju u ovoj godini, te moli da mu i nadalje ostanu vjerni. Isto tako zahvaljuje uredništvima svih listova koji su dolazili u zamjenu, kao i nakladnicima koji su slali svoja izdanja na ocjenu.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu. Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ulica 2.

„HRVATSKA PROSVJETA"

IZLAZI JEDNOM MJESEČNO, OSIM MJESECA SRPNJA I KOLOVOZA. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — PRETPLATA JE ZA GODINU 1933. U JUGOSLAVIJI DINARA 80·—, DOBROTVORNA PRETPLATA DIN 100·—, PRETPLATA ZA ĐAKE DIN 50·—, PRETPLATA ZA INOZEMSTVO DIN 120·— PRETPLATA SE MOŽE PLATITI I U POLUGODIŠNJIM ODNOSNO ČETVRTGODIŠNJIM OBROCIMA. BROJ RAČUNA KOD ČEKOVNOG UREDA U ZAGREBU 33.720

NARUDŽBE, NOVCI I REKLAMACIJE ŠALJU SE UPRAVI „HRVATSKE PROSVJETE" ZAGREB, TRG KRALJA TOMISLAVA 21. (JERONIMSKO DRUŠTVO). — RUKOPISI KAO I SVI LISTOVI ZA UREDNIŠTVO ŠALJU SE NA ADRESU: DR LJUBOMIR MARAKOVIĆ (UREDNIŠTVO „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB II., ZVONIMIROVA 4. III.

Ministarstvo prosvjete odobrilo je pod br. P. 12.874 od 3. kolovoza 1929. „HRVATSKU PROSVJETU" za knjižnice srednjih i stručnih škola